

KÜTÜPHANE VAKFIYELERİNDEN NOTLAR *

MÜJGÂN CUNBUR **

Türk kütüphanecilik tarihinin en güvenilir belgeleri, birinci elden bilgi kaynakları olan kütüphane vakfiyeleri konusuna girmeden önce, kısaca eski bir geleneğimizden söz etmek gerekir.

Kitap saygısı, kitaba duyulan saygı ve sevgi diye adlandırabileceğim bu eski geleneğin başlangıcı, tarihimizin çok eski asırlarına iner. Kitaba saygı geleneği, kültür tarihimizde kısaca “Kitap Kültürü” diyebileceğimiz bir dalın doğmasına da yol açmıştır. Kitap kültürüyle, sanat tarihimiz birçok dalları ve çok zengin ürünleri olan Türk kitap sanatlarını, kültür tarihimiz de kütüphane diye adlandırdığımız çok yaygın bir müessese kazanmıştır. Kitap sanatları cilt, hat, tezhip ve minyatür dallarından başka, türlü mürekkep yapımı, çeşitli kâğıt imâli ve terbiyesi, kalemcilik, kalemtraşçılık, mührecilik, tılacılık ve cetvelkeşlikle kitap kültürümüze yüzyıllarca yaşama gücü vermiştir. Yine kitap kültürünün toplumumuzda kök salması sonucu, en büyük merkezlerden küçük yerleşim yerlerine kadar binlerce kütüphane kurulup Türk kültürünün yayılıp gelişmesine yol açmıştır.

Kamu hizmeti veren ilk kütüphanelerin Uygur Türklerinde bulunduğu biliniyor. Ancak bu kuruluşların kimler tarafından nasıl tesis edildiği, nasıl idare olundukları hakkında şimdilik bir bilgiye sahip değiliz. Türklerin İslâmî dönemdeki kütüphanelerinin kurulup gelişmesinde vakıf adı verilen hayır müessesesinin büyük rolü vardır. Uygurlarda da vakıf kurumunun ilk izlerine rastlanıyor. Ancak Uygur dönemi genel kütüphanelerinin de vakıf yoluyla kurulup kurulmadıkları hakkında da şimdilik bir bilgimiz yoktur.

Nitekim İslâm devri ilk Türk kütüphanelerinin kuruluş belgeleri olan vakfiyeler de henüz elimize geçmemiştir. Bir vakfiyesi olduğunu ikinci elden kaynaklardan öğrendiğimiz ilk kütüphane,

* Mayıs 1985 Tarihinde Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezinde verilen konferansın genişletilmişidir.

** Dr. Müjgân Cunbur, Millî Kütüphane Başkanı.

Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün Bağdat'taki Nizâmiye Medresesinde kurulmuştur.

Vakfiyenin varlığını haber veren vak'a şöyle anlatılır:

“Nizâmülmülk Medrese-i Nizâmiye'yi yaptırdıktan sonra hâfız-ı kütüblüğünü Şeyh Ebû Zekeriyâ Hatîb-i Tebrizî'ye tevcih eder. Bunun her gece şarab içtiği ve birtakım güzel gençlerle meşgul olduğu Nizâmülmülk'e haber verilir. Nizâmülmülk, Şeyh Ebû Zekeriyâ'ya karşı güzel inançları olduğunu söylemekle birlikte, şüphelendiği için, bir gece yalnızca medreseye gider; kütüphanenin damına çıkıp penceresinden bakar. Söylentilerin doğruluğunu gözleriyle görür. Evine gelince vakfiyeyi ister ve şeyhin vazifesine bir misli zammer. Berâtını yazdırır, adamlarından biri vasıtasıyla Şeyh'e gönderir ve ona masraflarının bu kadar çok olduğunu bilmediğini, bilmiş olsa ilk maaşını ta'yin ettiği sırada vakfiyede şeyhin adına yazdığı vazîfenin azlığına râzı olmayacağını da söyler. Şeyh Ebû Zekeriyâ bunu işitince Nizâmülmülk'ün esrârına vâkif olduğunu anlar. Yaptıklarından mahcûb ve nâdim olur. Tövbe eder ve ömür boyunca bir daha kötülük yapmaz.”¹

İlim adamlarına karşı daima iyi muamelesi ile tanınan Nizâmülmülk için *İslâm'da Eğitim Öğretim Târîhi*'nde İmâdü'd-dîn el-İsfahânî'nin *Târîhu Âl-i Selçuk*'undan naklen:

“Nizâmülmülk, herhangi bir kasabada, ilimde isim yapmış ve derinleşmiş bir kimse bulmuşsa, onun adına bir medrese binâ etmiş ve ona bir vakıf tesis ederek bir de kütübhâne kurmuştur” diye yazılmaktadır.²

Yine, *İslâm'da Eğitim Öğretim Târîhi*'nde İbnu'l-Cevzi'den naklen:

“Nizâmiye Medresesine vakf edilen kitapların kayıd defterlerine baktım ve altı bin cild civârında kitâb ihtivâ ettiğini gördüm” denilmiştir.³

Anadolu Selçukluları devrine ait kütüphaneyle ilgili vakıf şartlarını da içine alan en eski vakfiyelerden biri *Şemseddin Altunaba*

¹ Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, Mütercimi : Mehmet Şerif Çavdaroğlu, İstanbul, İ. Ü. Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdare İlimleri Enstitüsü yayını, 6. s.

² Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim Öğretim Târîhi*, Tercüme : Ali Yardım, İstanbul 1976, Damla Yayınevi, 114. s.; İmâdü'd-din el-İsfahânî; *Târîhu Âl-i Selçuk*, 57. s.

³ Ahmed Çelebi, *aynı eser*, 143. s.; İbnu'l-Cevzi, *Seydü'l-Hâtır*, 366-367. s.

Vakfiyesi'ndeki kütüphane bölümüdür. Selçuklu Emirlerinden Şemseddin Altunaba 598 H. (1201 M.) yılında Konya'da çevresindeki müstemilâtiyla birlikte bir medrese ve bu medrese içinde de bir kütüphane kurmuştur. *Şemseddin Altunaba Vakfiyesi*'nde, her yıl vakfın gelirinden kütüphane için 100 dinar ayrılmakta, bu ödenekle medresede öğretim için gerekli kitapların satın alınması ve bu kitapların "Hâzin-i kütüb" tarafından bedeli kadar rehin karşılığında okuyuculara ödünç olarak verilmesi şart koşulmaktadır. Ödünç verme süresi dolup kitap iade edilince rehin olarak alınan paranın sahibine geri verilmesi de vakıf şartları arasında yer almıştır.⁴

Şemseddin Altunaba Kütüphanesi'nin günümüzdeki İplikçi Câmîinin güney duvarına bitişik ve minare karşısındaki tek kubbeli küçük bir hücrede kurulduğu tahmin olunmaktadır. Kütüphaneden günümüze kalan kitaplar Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde uzun süre muhafaza edilmiş olup halen Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Konya'da bu kütüphaneden sonra, şehrin dış kalesinin Ahmedi Kapısı dolaylarında Selçuklu vezirlerinden Müstevfi Emirü'l-Hac oğlu Ebu's-Senâ Mahmûd tarafından 670 H. (1271 M.) de Nizâmiye Hankahı Kütüphanesi kurulmuştur.

Konya'daki Selçuklu çağı kütüphanelerinin en önemlisi hiç şüphesiz 673 H. (1274 M.) yılında yine dış kalenin Çeşme Kapısı yakınında kurulan Şeyh Sadreddin Konevî Kütüphanesi'dir. Bu kütüphane câmi ve türbeden oluşan kapı kitabesinde "İmaret" diye adlandırılan Şeyh Sadreddin Konevî'nin küçük külliyesinde, câmi'in batı duvarı bitişliğinde tesis edilmiştir. Ülkemizdeki en eski Türkçe Kur'an çevirilerinin, Şeyh Sadreddin Konevî'nin ve üvey babası Şeyhü'l-ekber Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin kendi el yazıları ile yazılmış eserlerini ihtiva eden bu kütüphaneden günümüze intikal eden yazmalar, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'ndedir.

Yine Onüçüncü Yüzyılda Sırâceddin Urmevî soyundan Bedreddin Mahmûd'un eşi Kutlu Melek Hatun da Konya Atabekiyye Medresesi önüne yaptırdığı Dârü'l-Huffâz içinde bir kütüphane kurmuştur.

⁴ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri : I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı," *Belleten*, cilt 11, Ankara 1947, 202. s.

Bu üç kütüphanenin vakfiyelerini bulup görmek henüz mümkün olmadı. Ancak bunlar hakkındaki bilgiyi Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne, oradan da Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'ne intikal eden kitaplardaki vakıf kayıtlarından öğrenebiliriz.⁵

Selçuklu dönemi kütüphanelerinden biri de III. Alâeddîn Keykubad tarafından Uluborlu'da kurulmuştur.

Anadolu Beylikleri devrinde kurulan kütüphanelere bir örnek olarak Kastamonu'daki Candaroğlu Kütüphanesi'ni gösterebiliriz. Büyük bir külliye içinde kurulan bu kütüphanenin kütüphanecisine tahsis olunan yıllık erzak miktarı da vakfiyede yer almıştır.⁶

Selçuklu dönemi kütüphane vakfiyelerinin çok nadir bulunmalarına karşılık, Osmanlı çağına ait bu tür arşiv belgelerine, özellikle son asırlardaki kütüphanelerin vakfiyelerine oldukça sık rastgelmektedir.

Bu konuşmada bu belgelerin görebildiklerimin hepsinden değil, ancak birkaçından söz edilebilecektir.

İlk olarak Fatih Sultan Mehmed'in dilimize çevirisi iki cilt tutan vakfiyesindeki kütüphane ve burada görevlendirilen kişilerle ilgili bölümcükleri ele almak isterim. Vakfiyenin aslı Arapça olup tomar şeklindeki yazması Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindedir. Sonradan dilimize çevrilmiş olan bu büyük vakfiye İstanbul'un bir tepesine kurulmuş olan muhteşem Fatih Külliyesi'ne aittir.

Vakfiyede, câmi'in batısında, Fatih medreselerinde ilimler, öğreten müderrisler, yüksek bilgileri öğrenen istidatlı öğrenciler bilginler ve ihtiyacı olan diğer kişiler için vakfettikleri kitapları saklamak üzere bir kütüphane binası yaptırıldığı şöyle ifade olunmaktadır:

“.. Câmi'-i şerifün cânib-i garbisinde bir buk'a-i latife dahi inşâ buyurdular. Tâ ki medâris-i şerifelerinde ifâde-i ulûm iden müderrisîn ve iktibâs-ı ulûm-ı âliyye iden tâlibîn-i müsta'iddîn, belki ulemâ-i müstahakkinden sâ'ir muhtâcîn için vakf buyurdıkları ki-

⁵ M. Zeki Oral; Kitap kitabeleri, *Anıt Dergisi*, Sayı: 1, 5. s.; Mehmet Önder: *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952, 36. s.; aynı yazar: *Mevlâna Şehri Konya*, Konya 1962, 352. s.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı : *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1937, Türk Tarih Kurumu Yayını, 92. s., 95. s. Candaroğlu İbrahim Bey ile oğlu İsmail Bey'in cami, medrese, mekteb, imaret ve kütüphaneden oluşan külliyesinin vakıf düzenleme tarihi 865 H. (1461 M.) yılındadır.

tâblar için mahzen ola. .” Bu ibaredeki mahzen sözü, eskilerin hazine karşılığı kullandıkları “hızane” kelimesiyle aynı kökten gelmektedir.

Vakfiyede kütüphane personelinin sayısı iki olarak belirlenmiş, bunlardan hâfız-ı kütübün niteliği şöyle ifade olunmuştur:

“Esâmî-i kütüb-i mu'tebereye ârif ve müderris ve mu'idd ve müsta'iddinin muhtâc oldukları kütübün tafsiline vâkıf” yani kütüphaneci yalnız kitapların adını bilmekle kalmayacak, aynı zamanda müderris, öğrenci ve diğer kütüphaneden yararlanmaya hakları olan kimselere kitapların tafsilâtını anlatacak kadar ilim sahibi de olacaktır. Kütüphanenin kâtib-i kütübü kısaca “bir kâtib-i câmi'ül-ma'ârif” ibaresiyle belirlenmiştir.

Hâfız-ı kütübün görevi ayrıca “nâzır yahud kâ'im-makâm-ı nâzır ma'rifetiyle kütüb-i mevkûfelerinde sa'y-i belîğ” ve “tâlibîne lâzım oldukça kütüb-i mevkûfeyi tefrik ve ba'dehu edâ-yı kazâ'u'l-vatar girü cem'u telfik eyleyüp vakf-ı şeriflerinden bir varak zâyi' etmemeğe sa'y-i ekîd ve erbâb-ı hâcâtı redd-i anîf ile redd itmeyüp hacetlerin revâ itmeğe cehd-i cehîd eylemek” diye açıklanmakta, kâtibin görevi de “dârü'l-kütübde olan kütüb-i şerifenün kemmiyet ve esâmîsi, defterinde mazbûtu mahfûz ve her kime ne makûle kitâb virüldi ise defterinde mukayyed olmağla ma'lûm u melhûzu ola” diye belirtilmiştir. Yani kütüphanecinin görevi, gerektiğçe okuyucuya kitapları ayırıp vermek, sonra bir yaprağının bile kaybolmamasına ve bir kazaya uğramamasına dikkat ederek geri almak, istek sahiplerini sert bir yüzle geri çevirmemek, istediklerini yerine getirmek için çaba sarfetmektir.

Kâtip ise kütüphanedeki kitapların sayısını ve isimlerini defterine yazacak, kime, hangi kitabın verildiğini yine defterine kaydedecektir. Bu ibareden Fatih külliye kütüphanesinden dışarıya ödünç olarak kitap verildiği anlaşılmaktadır. Kütüphaneci, hizmetine karşılık günde altı gümüş dirhem, katip ise dört gümüş dirhem alacaktır. Ayrıca herbirine Fatih Aşhanesi dağıtım defterindeki kayda göre günde birer pay aş verilmektedir. Fatih vakfiyesinde ayrıca aydan aya kütüphanelerdeki çalışmaları denetleyen, kitapların sayımını yapan bir nâzır da görevlendirilmiştir. Bu nâzırın bütün vakıf çalışmalarını denetlediği tahmin olunabilir.⁷

⁷ *Fatih Mehmed II Vakfiyeleri*, İstanbul 1938, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 53 (204). s.; Müjgân Cunbur, *Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği*, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Ankara 1957, VI. c. Sayı: 4, 5-6. s.

II. Beyazıd'ın Edirne'deki Külliyesine ait 1487 tarihli vakfiyede Medresede kurulan bir kütüphanede iki hâfız-ı kütübün görev aldıkları yazılmış, bunların her ikisinin de "sâlih ve ehlü'l-verâ" kişiler olmaları şart koşulmuştur. Vazifeleri vakıf kitapları zabt etme, koruma, ihtiyaç oldukça yerinden çıkarıp okuyucuya vermektir. Günde ikişer dirhem alıp devletin ebediliğine, "rif'at u savleti"-nin artmasına dua etmeleri de vakfiyede ayrıca kaydolunmuştur.⁸

Kanunî Süleyman devrine ait iki vakfiyeden 1548 tarihli Şehzade Mehmed Külliyesi vakfiyesinde Şehzade Medresesinde kurulan kütüphanenin hâfız-ı kütüblük görevi medresenin müderrisine verilmiş, iki hizmet tek şahısta toplanmıştır. Bu belgede dikkati çeken iki husustan biri, vakfolunan kitapların kısa künyeli listesinin konulara göre sistematik bir sınıflama ile vakfiye içinde yer alması, diğeri de personel değişikliğinde kolleksiyonun devir ve tesliminin nasıl yapılacağıının ayrıntılarıyla açıklanmış olmasıdır.

"... merkad-i merhâmet-medâr ve meşhed-i magfiret-medâr kurbinde müşârun-ileyh Şehzâde'nün ruhâniyet-i rûhiyyün binâ buyurdıkları imâret-i âmirenün müştemilât-ı refi'atü'l-binâsından olan medrese-i bedi'atü's-senâsına bu kütüb-i şerife vü nusah-ı lâtife ki isimleri tebyîn ve fenleri ta'yîn olunur..." kitapların listesi verildikten sonra (bunlar 7 adet tefsir, 11 hadis, 13 usûl-i hadis, 20 fûrû', 27 kelâm, 8 hikmet ve hey'et, 5 nahiv, 3 sarf, 13 maânî, 14 mantık, 3 lugat kitabıdır) vakfiye şöyle devam eder:

"... Bu cümle mezkûrâtı vakfeyledi bu şartla ki medrese-i mezbûrede müderris olanlar zabtında olup merâsim-i muhâfezet ve levâzım-ı muhâresetde ihtimâm-i temâm ile kıyâm u ikdâm idüp dâimâ gerd ü gubârdan pâk eyleyeler ve bir müderris ma'zûl olup medrese-i mezbûre âhar müderrise virildükde eger ol mansûb olan müderris mahrûse-i Kostantiniye'de ise müderris-i ma'zûl ol müderris-i mansûba, mütevellî ma'rifetiyle bu kitâbları defteri ile yeden be-yed teslim eyleye ve eger mansûb olan müderris mahrûse-i merkümede olmayıp âhar yirden gelür kimesne olur ise ol müderris-i mansûb gelinceye değin, müderris-i ma'zûl bu kitâbları defteri ile mütevellîye teslim eyleye ve hâh müderris olsun ve hâh mütevellî olsun mehmâemken hıfz u zabtında tenzîd u tanzîfde tehâvün u

⁸ *Sultan İkinci Bayezid'in Edirne'deki Hayratı Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi No. 1329, 46b-47a. ss.

terâhî itmeyüp eger bi-kazâen-lillah bir kitâb zâyi' olsa mütevellî zabtında iken taksîri ile zâyi' olsa mütevellîye tazmîn oluna ve eğer müderris zabtında iken taksîri ile zâyi' olsa müderrise tazmîn oluna ve her kim bu kitâblardan bir kitâba tamâ' eyleye yahûd tebdîl eyleye ya kasd ile taziyî' eyleye ya tazmîn olmasında taksîr eyleye ya tazmîn olunmamasına sa'y ide Hak subhânehu ve te'âlânun gazab u sahatına mazhar olup sakarda makarrı mukarrer ola..."⁹

Kanunî Sultan Süleyman'ın *Süleymaniye Vakfiyesi*'nde cami içindeki Kur'anların muhafazası için iki hâfız-ı mesâhif tayin olunmuş ve görevleri şöyle açıklanmıştır:

"... ve iki nefer emîn u dîndâr ve salâh u nezâfeti âşikâr mü'mîn ve müteyakkin emânet ü siyâneti mütebeyyin kimesneler hâfız-ı mesâhif-i şerîfe olup câmi'-i şerîfi tenhâ komayup sâdır u vârid ve dâ'ib u vâkıd olan kimesneler dâ'imâ nazar idüp mesâhif-i şerîfeyi cidd u ikdâm ve gayet-i ihtimâm birle hıfz u hirâset ideler ve vazife-i yevmiyeleri dörder akçe ola..."¹⁰

Yine aynı vakfiyede medreselerde kurulacak kütüphanelerdeki hâfız-ı kütübün, kâtibin ve kitapların vezirlerce seçilip, vazifelerinin de yine onlar tarafından belirleneceği kaydolunmakla yetinilmiştir:

"... ve hazret-i Sultân-ı vâkıf-ı evkâf-ı mezbûreti'l-evsâf ve hakân-ı ârif-i turûk-ı esnâfi'l-mesaf medd'allâhu te'âlâ zilâle vücûdihî'ş-şerîf alâ kâffeti'l-ulemâi ve'l-eşrâf ve alâ âmmeti'l-en'âmi fi aktâri ve'l-etrâf şöyle şart idüp buyurdular ki medâris-i mezbûreye kütüb tedârük olundukta hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütüb ve vüzerâ-i ızâm-ı zevi'l-ihtirâm ma'rifetleriyle ta'yîn ve vazifeleri teb'yîn oluna..."¹¹

II. Sultan Selim'in Edirne'deki Selimiye Külliyesine ait 1579 tarihli vakfiyesinde câmi'in hünkâr mahfili karşısındaki mahfilde kurulan kütüphane için ayrılmış bir bölümcük vardır. Bu bölümde kütüphanede üç hâfız-ı kütüble bir ciltçi görevlendirildiği yazılı-

⁹ *Şehzâde Mehmed Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi No. 1392 (Kayıt No. 122), 215. s. v.d.

¹⁰ *Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Kasa No. 140, Kayıt No. 45/1387, 115. s., No. 588/1077, 26. s.

¹¹ *Aynı vakfiye*, 35. s. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 52 kayıt, 135 (1390) dolap numaralı *Kanunî Vakfiyesi*'nin sonunda 211-219. ss. 153 kalem vakıf kitabın listesi kayıtlıdır. Asıl Süleymaniye Kütüphanesi Birinci Mahmud devrinde Köse Bahir Paşa tarafından kurulmuştur.

dır. Bunlardan birinci hâfız-ı kütüb irfan ve doğruluk sahibi, kötülüklerden sakınan, iyilik-sever, salâh u siyânetle muttasıf, kitapları üstüne titreyen bir şahıs olacaktır. Diğer iki kütüphaneciden birisinin yazı sanatında mahir bir kâtib, diğerinin nakışta üstad bir nakkaş olması şart koşulmuştur. Nakkaş olan hâfız-ı kütüb aynı zamanda câmi'in bozulan nakışlarını da onaracaktır. Birinci hâfız-ı kütübün gündeliği 5, kâtibinki 4, nakkaşinki 5 dirhemdir. “Sâlih ve tâhir, sanatında mâhir” bir kimse ciltçi olarak görevlendirilecek, günde 3 dirhem alacak, karşılığında eskiyen ciltleri onaracak, gerekirse yeniden yapacaktır. Vakfiyede hâfız-ı kütübün görevi kitapları korumak, okumak için gelen medreselilere kitapları bekletmeden vermek, işi bittikten sonra kitabın bir kazaya uğrayıp uğramadığını inceleyerek geriye alıp yerine koymak, ve hizmetini hiçbir özür göstermeden sürdürmek diye belirtilmiştir. Bu vakfiyenin kütüphanecilik tarihimiz bakımından asıl önemli tarafı, sonunda yer alan vakıf kitapların listesidir. Bu liste konulara göre sistematik olarak düzenlenmiş, kitap künyeleri de çok geniş unsurları ihtiva edecek şekilde yani kitap adı, yazar adı, yaprak ve satır adedi, yazı türü, kâğıt nev'i, cildi, hattatı belirtilerek verilmiştir¹².

Yüzyıllık bir zaman dilimini atlayarak geleneksel devir Türk Kütüphaneciliğinin en dikkati çeken kuruluşu olan *Köprülü Kütüphanesi Vakfiyesi* üzerinde durmak isterim. Bu kütüphane Köprülü Mehmed Paşa adına oğlu Fazıl Ahmed Paşa tarafından yaptırılmış, vakfiyesi ise 1678'de Fazıl Mustafa Paşa tarafından düzenlenmiştir. Vakfiyede kütüphanenin “talebe-i ulûm ve râgıbının istifâdesi” amacıyla kurulduğu belirtilir. Kütüphanenin halen İstanbul Divanyolu üzerinde dört tarafı demir parmaklıklı bahçeyle çevrili küçük binasına birkaç basamak merdivenle çıkılır küçük bir girişi, ondört kişilik bir okuma salonu vardır. Kitaplar salonun dört bir yanındaki pencere arasına yerleştirilmiş dolaplarda korunur. Binanın altı mahzendir. Vakfiyede bu binanın yeri şöyle açıklanır:

“.. Mahmiyye-i İstanbul'da Mollâ Fenârî Mahallesi'nde binâ eylediğim bir tarafı kendi milkim olan dekâkin ve bir tarafı tarik-i hâs ve bir tarafı imâma ve müezzine süknâsı meşrûta olan vakıf odalar ve bir tarafı Kaya Sultân arsası ile mahdûd etrâf-ı erbâası kârgîr duvarlı hızâne-i kütübüm içinde olan müştemilâtı ile vakf u

¹² *Sultan İkinci Selim Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 1395.

habs idüp şöyle şart eyledim ki zikr-i âti şurût üzere kütüb vaz'oluna..”¹³

Vakfiyede kitapların listesi verildikten sonra şartlar sıralanır:

“.. Bu mezkûrâtı vakf u habs idüp şöyle şart eyledim ki hizâne-i kütübde hâfız-ı kütüb olan üç nefer kimesneler hıfz idüp, hızânenen taşra ihrâc itmeyüp ve itdürmeyüp haftada üç gün ki yevmü'l-ahad ve's-sülüsâ ve hâmis günleridir. Tulû'-i şemsden asradeğin hâfız-ı kütüb olan kimesneler kütübhânedede meks idüp talebe-i ilm ve râgıbın varup hizâne-i mezbûrede mütâlâ'a ve istinsâh idüp hasbe'l-iktizâ ihrâc olunmak lâzım gelürse kefil-i melî veyahud rehn-i kavî ile vireler üç aydan ziyâde veyahud lede's-siddeti'l-ihitiyâc altı aydan ziyâde kimesnede meks olunmayup virilen kimesnelerden alınıp hızânedede hıfz oluna ve yine kendü mülküm olan kütübümden (Vakfiyenin 151-154. sayfalarında kitap adları verilmiştir)... bu mezkûrâtı dahî vakf u habs idüp şöyle şart eyledüm ki hizâne-i kütübde zikri mürûr iden huffâz-ı kütüb olan talebe-i ulûma rehn-i kavî veyahud kefil-i melî ile virüp her altı ayda yine alup hızânedede hıfz idüp ziyâde meks itdürmeyeler.”¹⁴

Evet, vakfiyedeki şartlara göre kütüphaneciler kitapları koruyup kütüphaneden dışarıya çıkarmayacak ve çıkarttırmayacaklar, ancak çok gerektiğinde güçlü bir kefil ve kuvvetli bir rehin karşılığında dışarıya kitap iare edebileceklerdi. Dışarı verilen ödünç kitapların iare süreleri 3 aydan 6 aya kadar diye belirlenmekle birlikte en çok kitap bu kütüphaneden kaybolmuştur. Bugün Köprülü Kütüphanesinin kitap fihristlerinde yüz kadar kitabın yanında “Kadîmen zâyidir” kaydı bulunmaktadır.

Köprülü Kütüphanesi yukarıda belirtildiği üzere haftada üç gün, gün doğumundan ikindiye kadar açıktır. Bu üç gün pazar, salı ve perşembe günleridir. Kütüphanecilerin bu günlerde kütüphaneden ayrılmamaları da şart koşulmuştur. Kütüphanede görev alacak kişilerde aranacak vasıflar ve onlara nekadarkı gündelik verileceği de şu ibarelerle belirlenmiştir:

“.. Ve üç nefer emîn u dîndâr ve müstâkim u sâhib-i vekâr kimesneler hâfız-ı kütüb olup hâfız-ı kütüb-i evvel olan ayda yedi-

¹³ Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. Mücedded Anadolu 580 (1228-1255 başları) 143. s. Sefer 1089 da imzalanmıştır.

¹⁴ Aynı vakfiye, 151. s.

buçuk esedî ve sânisî ayda 3 esedî ve üç rub'-i esedî ve sâlisî ayda üç esedî üç rub'-ı esedî gurusı vazifeye mutasarrıf ola ve kütübhâ-nede bevvâb olana ayda iki buçuk esedî gurusı virile ve mücellid-i kütüb olan kimesneye ayda üç rub'ı virile ve hâfız-ı kütübden birinün ednâ mertebe hilâf-ı şart-ı vâkıfa vaz'ı zuhûr ider ise azl olunup yirine bir müstâkim kimesne nasb oluna.”¹⁵

Köprülü Mehmed Paşa ayrıca düzenlenen vakfiyesinde Bozca Ada'da kurduğu câmi, mekteb, mescid, han, hamam ve kahvehâ-neden oluşan külliyesindeki câmi'e "... bir kimesne dahi yevmî iki akçe ile hâfız-ı kütüb olup câmi-i mezbûrda vaz'olunan mesâhif-i şerîfeyi hıfz ide”¹⁶ kaydını koydurduktan başka, türbesindeki mus-haflar için tayin olunacak bir hâfız-ı kütûbe günde dört akçe tahsis etmiştir.¹⁷

Köprülü'nün doğum yeri olan Vezirköprü'deki külliyesinde bulunan kütüphaneden de günümüze üçyüz kadar kitap kalmıştır.

Yine Köprülü Kütüphanesi gibi, kütüphane dışına ödünç kitap veren bir kuruluş da Kayseri'deki Kadı Mahmûd Kütüphanesidir. XV. Yüzyılda Kayseri Bedesten'inde kurulan bu kütüphaneden vakfiyesindeki şarta göre, bir yıla kadar kütüphane dışına ödünç kitap verilmekteydi. Yine vakif şartı olarak bu kütüphane her yıl belirli bir ayda denetlenmiştir. Halen bu kütüphaneden günümüze kalan pek az eser ilerde bahsedeceğimiz Raşid Efendi Kütüphanesi'nde muhafaza olunmaktadır.¹⁸

Kurulduğu yer, kuruluş amacı, vakfiyesi bakımından diğer kütüphanelerden ayrılan bir kuruluş da Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmed Kütüphanesi'dir. Bu kütüphane sarayın kıyı bucağında, dolap köşelerinde dağılıp kalmış, toz toprak içinde böceklerin ve zamanın tahribatına terk edilmiş kitapları muhafaza altına alıp saray mensuplarının istifadesine sunmak amacıyla Sarayın iç avlusunda inşa edilmiştir. Bu husus vakfiyesinde şöyle açıklanır:

“... Zuhûr-ı Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'den berü Sarây-ı Cedîd-i Sultânî'de gerek temellük ü iştirâ ve gerek hızâne-i salta-

¹⁵ Aynı vakfiye, 156. s.

¹⁶ Köprülü Mehmed Paşa Vakfiyesi, No. Mücedded Anadolu 580, 131. s.

¹⁷ Aynı vakfiye, 136. s.

¹⁸ Kâzım Özdoğan, *Kayseri Tarihi Kültür ve Sanat Eserleri*, Kayseri 1948, 107-110.

tanata ithâfına ictirâ olunan bî-nihâye münakkah u mühezzeb ve müşerrez ü müzehheb kitâb mevzû'-ı dolâb-ı cem' u istishâb ve herbiri kadr u kıymetde bir gevher-i nâ-yâb olup, lâkin erbâb-ı kabiliyyet ü istihâl, tedâvül ü istimâline mecâl bulamamağla, bu denlü nusah-i celile ve kütüb-i nefise dolâblar zevâyâsında gubâr-beste-i nisyân ve tu'me-i sûse vü didân olup, selâtın-i sâlîfe-i Os-mâniyye binâ-yı mesâcid ü cevâmi' ve inşâ-yı me'âbid ü savâmi' gibi hayrât-ı bâkıyyetü'l-berekât tedârükine sarf-ı hulâsa-i evkât ve envâ'-i meberrâtdan zâd-râh-ı me'âd olacak nice sadakât-ı câ-riyye ve hasenât-ı bâkıyye tetebbu'una hasr-ı müddet-i hayât itmişler iken adem-i hulûl-i vakt-i merhûndan nâşî kendü hızâne-i tevârüs-lerinde meknûz olan bunca kütüb-i azîzetü'l-vücûdun bîhûde telef u ziyâ'ın mülâhaza ve mücâveret-i künc-i ta'tilden muhâfaza idemeyüp ilâ yevminâ hazâ mezâyık-sücûn-ı terk ü tehhülde mahbûs ve mütâlâ'asına arzûmend-i ruhsat ve metâvi'sinden intifâ'a hasret olan müsta'iddân u mütefidân me'yûs olarak âmme-i mülûk-i İslâmîyyenün cem'-i öşr-i mi'şârına kâdir olamadıkları bu denlü kitâb râyi' bîhûde peygûle-i men' u dirîğde zâyi' olduğu revâ-dâşte-i tab'-ı hümâyûn-ı kerâmet-makrûn olmayup derûn-ı sarây-ı hümâyûn-larında bir dârü'l-kütüb binâ vü inşâ ve kütüb-i mezkûre anda vaz' u iyvâ olunması ilhâm-ı Hudâvend-i kadir ile karâr-dâde-i tab'-ı feyz-pezirleri olmağla, Hâs Oda meyânesinde mühendiskârî-i tab'-ı hümâyûnlarıyla bir âlî Kitâbhâne bünyâdına hitâm ve her fennün kütübî müfrez ve mümtâz olmak üzere derûnuna vaz' olunmak emrine nizâm virilüp..."¹⁹

Bundan sonra Padişahın, kütüphaneyi, kitapları, Hırka-i Şerif'-teki imaretini ve bunların giderlerini, araç ve gereçlerini karşılayacak gelir kaynaklarını ne şekilde vakfettiği vakfiyede şu ibarelerle yer almıştır:

“.. Derûn-ı sarây-ı hümâyûnlarında vâki' Hâs Oda meyâne-sinde zikri mürûr itdiği üzere müceddeden binâ vü inşâ olunan kitâbhâneyi ve bu âne dek Hizâna-i Âmire'de mahfûz olan mümzâ ve mahtûm ve hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnla müvaşşah u mevsûm olan defter-i mu'teber hâvî olup hâlâ Kitâbhâne-i merkûme derûnuna vaz'olunan kütüb-i şerife ve nusah-ı latîfeyi ve Hırka-i Şerife

¹⁹ III. Ahmed Kütüphanesi ve İmaret Vakfiyesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yeniler kısmı No. 148, 9b-11b. ss.

civârında vâki' İmâret-i merkûmeyi ve ba'dezâlik gerek bu mecârî-i hayrât-ı mübeyyine ve mebânî-i hasenât-ı mu'ayyinenün masârif u levâzımı ve gerek zikri âti mülhakât-ı sâ'ire vakf-ı hümâyûnlarınun tertîb olunan mevâcib u merâsimi için Ser-çâvuşân-ı Der-gâh-ı Âlî olan kıdvetü'l-emâcid ve'l-e'âlî Ebûbekr Ağa'dan bâ-huccet-i şer'iyye temellük ve iştirâ buyurup tafsil-i hudûd u sınırları hudûdnâmelerde muharrer ü mestûr olan Timürci ve Bozdoğan ve Gülbeşik ve Tırhala Sancağında Irgafe Nahiyesinde Nuhûr-ı buzurg nâm-ı diğeri İrmih nâm mukâta'aları..."²⁰ nı bütün mallarıyla vakfettiği kaydolunmuştur.

III. Ahmed Kütüphanesi haftada iki gün açılacaktır. Kütüphanedeki eserlerden yararlanmak isteyenlere istedikleri kitaplar kütüphaneci ve kâtip tarafından yerinden çıkarılıp verilecek, sonra geri alınıp yerine konulacaktır. Vakfiyede saray içi iareye müsaade olunmuş, kitapların saray kapısından dışarıya çıkarılması kesinlikle yasaklanmıştır. Kütüphanenin açık olduğu günlerde tefsir, hadis ve fıkıh derslerini okutmak üzere Şeyhülislâmın seçeceği bir âlim ve fâzıl kişi ders-i âm olarak atanacak, verdiği derse karşılık günde 200 akçe alacaktır. Ayrıca tecvid ilminde yetenekli bir hoca da sah günleri saray hademelerine Kur'an okumayı öğretecek, 40 akçe gündelik alacaktır. Bu ilimleri öğrenmek isteyen hazine, kılârlı ve seferli odasından onar tane yetenekli kişi seçilecek, bunlara günde onar akçe burs verilecektir. Yine hazinelilerden bir güvenilir kimse seçilip kitapların adet ve vasıflarını deftere yazmak, gerektiğinde girdi-çıktıyı kaydetmek üzere kâtib-i kütüb olarak atanacak, 20 akçe gündelik alacaktır. Üç kütüphaneciden biri hazineliler arasından seçilip kitapların temizliğini, korunmasını ve okuyucuya verilip alınmasını sağlamak üzere 25 akçe gündelikle birinci hâfız-ı kütüb, 20 akçe ile kılârlıdan bir kişi ikinci hâfız-ı kütüb, 15 akçe ile seferliden bir kimse üçüncü hâfız-ı kütüb olacaklardır. Ancak gerekli hizmetlerini şartlarına uygun bir şekilde yaptıktan sonra ücretlerini alabileceklerdir. Gerektiğinde kitap ciltlerinin onarımı için bir usta mücellit ciltçi tayin olunacak, günde 10 akçe alacaktır. Kütüphanenin kapıcısı hazineliler arasından seçilip günde 10 akçe ile görevlendirilecektir. Kütüphanenin temizliği için seferli ocağından biri günde 10 akçe ile, zülüflü teberdarını ocağından iki kişi günde sekizer akçe ile

²⁰ Aynı Vakfiye, 14a-15a. ss.

ferraş olarak tayin olunmuşlardır. Kütüphanenin temizliği için yılda 3.000 akçelik sünger, süpürge ve diğer gerekli malzemenin alınıp kullanılması da şart koşulmuştur. Kütüphanenin kurşunları sarayın ser-kurşuncusu tarafından onarılacak, binanın diğer onarımlarını saray marangozu yapacak, herbirine günde beşer akçe verilecektir.

Bu hususlar vakfiyede şöyle kaydolunmuştur:

“Evvelâ kitâbhâne-i merküme haftada isneyn ve hâmis günleri açılıp derûnunda mevzû’ ve mahfûz olan kütüb-i mevcûde ve nusah-ı ma’dûdeden Enderûn-ı Hümâyûn’da olan tâlibân-ı ilm ü ma’rifet, alâ vefki’l-ifâde intifâ ve istifâde ve lede’l-iktizâ ba’zı kütübî kâtib-i kütüb ve hâfız-ı kütübler ma’rifetleriyle ahz ve yine mezbûrlar ma’rifetleriyle mahalline i’âde eyleyeler. Lâkin sarây-ı hümâyûn kapusından taşra çıkarılmağa bir tarikle ruhsat virilmeye ve kitâbhâne açıldığı yevmeyn-i mezbûreynde fûnûn-i nâfiadan tefsîr ve hadîs ve fikh-ı şerîf dersleri, tedsîs olunmak üzere fuzalâ-yı asrdan re’y-i Şeyhü’l-islâmî ile intihâb olunan zühd ü vera’ ile mev-sûf ve fazl u hüner ile ma’rûf bir kimesne nâzır arzıyla ders-i âmm ta’yîn olunup yevmî ikiyüz akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve fenn-i tecvîdde icâde ve liyâkat-i ta’lim ü ifâde ile mümtâz bir zât sah günleri yine kitâbhânedede hüddâm-ı âlî-makâm-ı harem-serây-ı hâs-ı şehinşâhiye ta’lim-i vücûh-i kırâat eyleyüp yevmî kırk akçe vazîfeye mutasarrıf ola. Ve Enderûn-ı Hümâyûn’da hazîne ve kilâr ve seferli odalarının herbirinden tahsil-i ilm-i şerife tâlib ve kendüye kesb-i hüner-i ilâ-yı metâlib olan on nefer erbâb-ı liyâkat u kemâl ve ashâb-ı kabiliyyet u istihâl derse mülâzemet ile iştigâl idüp bu zikr olunan otuz nefer mülâzimîn-i dersin herbiri yevmî onar akçe vazîfeye mutasarrıf olalar. Ve derûn-i kitâbhânedede mevzû’ ve mahfûz olan kütüb-i adidenün aded u evsâfını keteb u tahrîr ve bi’l-hasebi’l-iktizâ idhâl u ihrâc gibi vukû’ bulan ahvâli zabt u tastîr için hazîneliden bir emîn ü mukdim kimesne kâtib-i kütüb olup yevmî yigirmi akçe vazîfeye mutasarrıf ola. Ve kütüb-i ma’hûde ve nusah-ı ma’dûdenün gubâr u evsâhdan tanzîfine sâ’i ve şurût-i âdâb-ı nezâfetle teâtîsine mürâ’î yevmî yigirmibeş akçe ile hazineliden biri hâfız-ı kütüb-i evvel ve yigirmi akçe ile kilârlıdan biri hâfız-ı kütüb-i sâni ve onbeş akçe ile seferliden biri hâfız-ı kütüb-i sâlis olup kemâ hüve hakken hidemât-ı lâzîmelerini edâdan sonra ta’yîn olunan vezâ’ifi merkûmelerine mutasarrıf olalar. Ve kütüb-i merkûmenün lede’l-iktizâ cildlerini ta’mîr için kâ’inen min kâne bir üstâd-ı nâdiredân

mücellid ta'yîn olunup yevmî on akçe vazîfeye mutasarrîf ola. Ve yine kitâbhâne-i merkûmeye hazîneliden biri yevmî on akçe vazife ile bevâb ve seferliden biri on akçe vazife ile ve zülüflü teberdârânı ocağından yevmî sekizer akçe vazife ile iki nefer kimesne ferrâş olup hidemât-ı lâzîmelerini edâdan sonra ta'yîn olunan vezâ'îf-i merkûmelerine mutasarrîf olalar. Ve kitâbhâne-i merkûmenün tanzîf-i gubâr u evsâhı için senevî üçbin akçelik sünger ve cârûb ve bu misillu levâzım iştirâ ve istimâl oluna. Ve kurşunları ta'mîri iktizâ itdükçe serkurşunciyân-ı sarây-ı âmire olanlar ta'mîr u termîm ve muhtâc-ı amel-i neccâr olan mevâzî varsa serneccâr-ı sarây-ı âmire olanlar meremmet eyleyüp herbirine yevmî beşer akçe vazife virile.”²¹

III. Ahmed Kütüphanesi Vakfiyesi'nde dikkati çeken bir husus burasının aynı zamanda bir okul olarak da kullanılmış olmasıdır. Personel sayısı dikkati çekecek kadar çoktur. Özellikle temizleyicilerin sayısı, günümüzdeki pek çok kütüphaneye göre gıpta edilecek nisbettedir. Vakıa personelin maaşları diğer kütüphanelere nazaran bir ölçüde az gibi görünüyorsa da görevlilerin sarayda yiyip içtikleri ve yaşadıkları düşünülürse ücretin bir cep harçlığı sayılması icab eder. Kütüphanenin ve kitapların temizliğine büyük önem verildiği, bu iş için ayrılan ödenekten de anlaşılmaktadır. Bu kütüphanenin okuyucuları genellikle saray mensupları olup özellikle yabancılar bu kütüphaneye giremedikleri için yakınmışlardır.

²¹ *Aynı Vakfiye*, 15b-18b. ss. Aynı cild içinde bulunan 37b. sahifeden başlayan ikinci vakfiyede vakfın gelir kaynaklarına eklemeler yapılmıştır. İlk vakfiye 10 Muharrem 1132 tarihlidir. İkinci vakfiye 1142 yılı Zilhicce başlarında tanzim olunmuştur. Üçüncü Ahmed Kütüphanesi için şair İshak'ın 1131 yılına göre yazılmış manzum tarihi için bk. Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Kitapları No. 3473 (Millî Kütüphane, M. F. A. 2499) son sayfa. Topkapı Sarayı Harem Dairesine Birinci Ahmed'in Kütüphane Odası için Es'ad Efendi'nin 1071 H. tarihli şu manzumesi vardır:

“Şâh-ı âlem dâ'imâ mesrûr ola
 Hâtır-ı pâkizesi pür nûr ola
 Yaptı bir şâhâne kasr-ı ser-bülend
 Tâ ki âlem ol şehe manzûr ola
 Sürsün anda dâ'imâ zevk u safâ
 Her sürûr itdükçe anda sûr ola
 Didi Es'ad-ı dâ'î târih ana
 Kasrı Sultan Ahmed'in ma'mûr ola” Sene 1017

Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Vakfiyesi'nde de kütüphane için iki bölümçükte yer ayrılmıştır. İlk bölümde kütüphanenin yeri belirlenerek

“... ve su hazinesi üzerine mebnî bir kütübhâne-i yegâneyi ve yine imârete muttasıl...” denilmiş²², diğer bölümde kütüphanenin nasıl çalışacağı anlatılmıştır:

“... ve sadreyn-i bedreyn hazerâtının imzâlarıyla defter ve ders-hâne-i mezkûreye vaz' buyurdıkları kütüb-i nefise-i mevküfeyi hıfz u hırâset için sâhib-i kıyâset ve chl-i bâsiret her fenne dâ'ir olan nüshaya vâkıf ve esâmî-i kütübî ârif bir kimesne hâfız-ı kütüb olup ve her hafta pazar günü ve salı günü kütübhâne kapusını feth eyleye ve mütâlâ'aya gelenler murâd itdükleri kitâbları derûn-ı kitâbhânedede mütâlâ'a idüp bir kitâb taşraya virilmeyüp bu vech üzere hizmet-i lâzime”²³ nin görülmesi şart koşulmuştur.

1741 tarihinde İstanbul'da Defterdar Mustafa Âtîf Efendi tarafından kurulan Vefa'daki *Âtîf Efendi Kütüphanesi Vakfiyesi*'ne gelince bu vakfiyede kütüphanenin kuruluş amacı:

“... talebe-i ulûmun ifâde ve istifâdesi mülâhazasıyle...” ibaresiyle açıklanır. Kütüphanecilik tarihimizin en önemli belgelerinden biri olan bu vakfiye yayınlandığından ancak dikkati çeken taraflarına metnin aslı verilmeden kısaca değinilmekle yetinilecektir. Vakfiyeye göre Âtîf Efendi Kütüphanesi, 2000 zira yüzölçümünde bir arsa üzerine kurulmuştur. Kütüphane girişinde küçük bir hâfız-ı kütüb odası ile bir aralık, altıgen şekilli bir okuma salonu, bu salona açılan bir kitap deposu vardır. Binanın altı mahzendir. Girişte sağ tarafta mermer bir levha üzerine vakfiyenin özeti nefis bir hatla hakkedilmiştir. Kütüphanenin bahçesinin girişinde kütüphanecilerin oturmaları için tahsis edilmiş üç lojman bulunmaktadır. Her lojman iki katlı olup üst katta iki oda bir sofa divanhane, WC, hamam, camekânla alt katta WC, mutfak, sed üzerinde de bahçe ve avlu vardır. Vakfın ilk özelliği bu tahsislerdedir. Kütüphaneciler istidatlı, dindar kişiler arasından seçilecekler, hizmetlerini kendileri yapacaklar, görevlerini vekillere bırakmayacaklardır. Mutlaka kendilerine meşruta olan evlerde oturmaları istenmiştir. Bu evlerde bizzat oturmayanların görevleri kaldırılacak, yerlerine güvenilir,

²² *Çorlulu Ali Paşa Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 188, 359. s.

²³ *Aynı vakfiye*, 388. s.

bu evlerde oturmayı isteyen, gerekli hizmeti görebilecek kimseler tayin olunacaktır. Vakfiyenin ikinci önemli yanı “kasr-ı yed”i bir başka deyişle görevi başkasına devretmeyi ve görevin gelenek halini alan babadan oğula özellikle küçük ve akli başında olmayan oğula geçmesini kesinlikle yasaklamasıdır:

“Hâfız-ı kütüblük cihâtının örf-i beled gibi kasr-ı yedi hilâf-ı şartım olmağla kasr-ı yed idenlere ruhsat virilmeyüp eger izhâr-ı fütûr iderlerse ciheti ref’, şurût-ı mezkûreye mürâi bir kimesneye tevcîh oluna ve hâfız-ı kütüblük hizmeti vakf eylediğim kütüb-i mu’tebere muhafazasından ibâret bir ma’nâ olmağla hizmet-i mezbûreye kâ’im olanların mu’temed kimselerden olması lâzime-i hâlden olup hâfız-ı kütüblükten birisi bi-emrillahi te’âlâ fevt oldukça örf-i beled kıyâsen sabî oğluna virildüğü lâmuhâlihi âheri tevkîle muhtâc ve vekili olan kimse bizzât cihet-i merkûmenün mutasarrıfı olmadığına binâen hizmetinde kusûri emr-i bedîhi olmağla vech-i meşrûh üzere hâfız-ı kütüblük edâ-yı hizmet-i meşrûtaya müstenid olmayan sabî oğluna tevcîh olunmayâ...”²⁴

Aynı zamanda vakfiyede kütüphanede sabahtan akşama kadar kalmalarını engelleyecek görevleri olanlardan müderrislerin, kadıların, imamların, müezzinlerin ve kayyumların hâfız-ı kütüb olarak görevlendirilmemeleri de şart koşulmuştur. Kütüphaneciler açık olduğu günler kütüphanede birlikte bulunacaklar, mütevellî de bu duruma, bu şarta tam manasıyla ihtimâm edecektir. Vakfiyede birinci hâfız-ı kütübün 80, ikincisinin 75, üçüncüsünün 70 akçelik gündelik alacakları belirtilmiş, ayrıca haftada iki gün kütüphanede ders verecek âlim, fâzıl bir kimse de kütüphane hocası olarak, görevlendirilmiştir. Ayrıca su yolları tamircisi, ciltçi gibi görevlilerin gündelikleri de vakfiyede yer almıştır. Kütüphane vakfiyeye göre haftada iki gün salı ve cuma günleri kapalıdır. Sair günleri gün doğumundan bir saat sonra açılıp akşam ezanına iki saat kalıncaya kadar kütüphane kapısı asla kapatılmayacaktır. Öğle ve ikindi namazları kütüphanede kılınabilecek, bu namazlarda birinci hâfız-ı kütüb imamlık, ikincisi müezzinlik, üçüncüsü de mum yakıcılığı görevini

²⁴ Fuat Sezgin, Atif Efendi Kütüphanesinin Vakfiyesi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, VI. c. 31 Aralık 1954, 132-144. ss.; Müjgân Cunbur, Osmanlı Çağı Türk Vakıf Kütüphanelerinde personel Düzenini Geliştirme Çabaları, *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. c. 1973, 681-682. s.

üstleneceklerdir. İstinsah ve istifade için kütüphaneden rehinle olsa bile kitap çıkartılmaması vakıf şartlarındandır. Âtîf Efendi'nin Kütüphanesine vakfettiği kitapların oldukça geniş künyeli tam bir listesi de vakfiyede ayrı bir bölüm olarak yer almıştır.

Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın 1762'de İstanbul Koska'da kurduğu kütüphanenin vakfiyesi de kütüphane tarihimizin önemli ve değerli belgelerindedir. Vakfiyede kütüphaneyle birlikte aynı arsa üzerinde bir sıbyan mektebinin kuruluşu da yer almıştır. Aksaray'a inen cadde üzerindeki bu binalar 5479 zira yüzölçümünde bir arsa üzerine inşa edilmiştir. Ortasında demirparmaklıkla çevrili bir kitap deposu bulunan okuma salonu, biri küçük, diğeri büyük iki kütüphaneci odası, bir dehlizi, dört WC., beş musluğu, ayrıca sıbyan mektebiyle türbesi ve gelir getirmek için yapılmış on dükkânı vardır. Vakfiyede bunlar uzun uzun anlatılır. Vakfın mütevellisi Paşanın kendisidir. Sonra oğullarına ve onların oğullarına, daha sonra kölelerine ve kölelerinin soyuna tevliyet görevi bırakılmıştır. Mütevellilik, kölelerin nesli kesildiğinde vakıf nazırının görüşü alındıktan sonra ancak:

“.. sülehâ-yı müsliminden arâyiş-i diyânet ile mütchallî, ziver-i istikâmet ile mütecellî rû'yet-i umûr-i vakfda şâibe-i hıyânetden ârf bir kimesne...”ye verilebilecektir.

Vakfiyede mütevellie 15 akçe, gelirleri toplamakla görevli câbiye 5, hesapları yapmakla görevlendirilmiş bir kâtibe on akçe gündelik tahsis olunmuştur. Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin iki hâfız-ı kütübü, bunların iki de yardımcısı vardır. Birinci hâfız-ı kütüb günde 120, ikincisi 110, yardımcıları ise yamak adıyla onbeşer akçe gündelik alacaklardır. Vakfiyede sıbyan mektebi hocasına günde 40 akçe, halifeye 10, bir hat hocasına 40, bir muallim-i sıbyana 20 akçe tahsis olunmuştur. Ayrıca kırk öğrenciye—bülüğ çağına gelinceye kadar—ikişer akçe gündelik verilmektedir.

Yine bu öğrencilere her yıl birer bogasi kapama, birer iplik alaca entari, birer bogasi çintıyan, birer fes, birer mes ve pabuç, beşer para nalın parası, hocaya yılda 1200 akçe elbise parası, kalfaya 1000 akçe elbise ücreti ayrılmıştır. Okula her kış 1500 okka odun alınacaktır, odun, mum ve yakacak zeytinyağı tahsisi günde üç akçedir. Su yollarını onaracak ustanın gündeliği altı akçedir, hasır ve kilimlerin onarımına ayrıca tahsisat verilmiştir. Vakfın giderleri arasında dikkati çeken bir husus, her yıl öğrencilerin yapacağı kır

gezisi için tahsis olunan 2400 akçenin varlığıdır. Vakfiyede 10 akçe gündelikle bir hamurdar, 10 akçe gündelikle bir bevvâb, üç akçe gündelikle bir ferrâş, 10 akçeyle bir türbedar görevlendirilmiş, türbedar bu bevvâb, ferrâş görevlerini de yapacak, ayrıca sebil ve çeşmelerdeki tasları yıkamak için de günde 5 akçe alacaktır. Her gün kütüphanenin içini, türbeyi toz, topraktan, çerden çöpten temizleyecek, sabah ve akşam kapıları açıp kapayacaktır. Her yıl kütüphaneyi denetleyecek olan evkaf müfettişlerine de yılda 4800 akçe kürk bahası ayrılmıştır. Alın teri ve el emeğiyle kazandığı imkânlarla oluşturduğu kütüphanesini, çoğunu gücü yettiği ölçüde düzelterip tamamladığı ve Allah rızası için vakfettiği kitaplarının doğrulukla ve itibarla korunmasından ibaret olan hizmeti yürütecek kimselerin tayininde aradığı hususları ve kasr-ı yedle evladiyelik usullerini reddedişini Ragıp Paşa bizzat kaleme aldığı anlaşılan Vakfiyesinde şöyle açıklar:

“... ve hâfız-ı kütüblük cihetlerinin vekâlet ve kasr-ı yedi muğâyir-i şartım olmağla örf-i beled gibi kasr-ı yed murâd idenlere vekâlet ile edâ-yı hizmete mütesaddî olanlara bir türlü cevâz u ruhsat virilmeye. Ve hâfız-ı kütüblük ancak kedd-i yemîn ve arak-ı cebînim ile tedârük ü tahsîl ve bi-kaderi't-tâka hâme-i bidâ'a-i iktidârüm ile ekserisin tashîh u ikmâl eyleyüp taleben li-merzâtî'llahî'l-cemil vakf u tesbîl eylediğim kütüb-i mu'tebere-i musahhaha muhâfazasından ibâret olmağla hizmet-i merkûmede istihdâm olunanlar beher hâl recül-i tâm ve sâhib-i ikdâm kimesneler olması lâzım u lâbüd olmağın sabî-i mürâhik makûlesine tevcih olunduğı sûretde bi'n-nefs edâ-i hizmete liyâkatli olmayup birkaç vazife akçe vazife-i niyâbet ile mechûlü'l-ahvâl bir bi-gâne vü nâ-ehil kimesneyi tevkîle muhtâc ve vekâlet ile kütüb-i merkûmemi muhâfaza kâbil olmaduğundan mâ'adâ şurût-i muharrereme bir vech ile riâyet olunmayacağı zâhir u huveydâ olduğundan nâşi bi'emri'llahî teâlâ hâfız-ı kütüblerden biri fevt oldukda sabî-i mürâhik ve nâ-ehil ve nâ-müstehak evlâdı kalur ise evkâf-ı sâ'irede riâyet olunan örf-i beldeye binâen hâfız-ı kütüblük ciheti babası cihetidür deyü bu makûle sabî-i mürâhik evlâdına virilmeyüp erbâb-ı istihkâktan sâhib-i liyâkat kimesnelere tevcih olunup bi'n-nefs edâ-i hizmet itdürile..”

Vakfiyesindeki şartlara göre, Ragıp Paşa Kütüphanesi haftada altı gün, gün doğumundan bir saat sonra açılacak, akşam gün batımına bir saat kala kapatılacaktır, bir kişi dahi gelmese kütüphaneci-

ler hizmetlerini yazılı şartlara göre yapmaya devam edeceklerdir. Kütüphanenin revizyonu her yılın muharrem ayında yapılacak, sayımda evkaf müfettişi, mütevellî, kâtip, kütüphaneciler, yardımcıları bulunacaklar, her kitap tek tek kontrol edilecek, sayılacak, onarımı gerekenler onartılacak, gerekirse yeniden ciltletilecektir. Evkaf müfettişleri bu görevlerine karşılık her yıl birer kürk bahası alacaklardır. Bu kütüphanede ilk defa gece nöbetleri ihdas edilmiş olup görevliler nöbetleşe bu görevi yapacaklardır. Vakfiyede vakfın gelir kaynakları tek tek sayılmıştır. Bunlar iki çiftlik, altı bostan, iki değirmen, bir hamam, iki çörekçi fırını, bir arsa, onyedî ev, yirmidört dükkân, mahzenler ve Fatih vakfından ayrılmış bir bölümdür. Vakfedilen kaynakların pek çoğu İstanbul içi ve civarında, birkaçı Yalova'da bulunmaktaydı. Bunların kiralarını cabi toplamakta, bir miktarını daha önceki vakıflara, bir kısmını miriye, kalan en büyük bölümü de tesislere sarfolunmak üzere mütevellîye getirmesi vakfiyede şart koşulmuştur.²⁵

Ragıp Paşa Kütüphanesinin kuruluşundan bir yıl önce Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi, Beyazid Câmî'i bitişiginde kütüphanesini yaptırmış, vakfiyesini düzenlemiştir. Vakfiyeye göre hâfız-ı kütübler bilgin, doğru kimselerden seçilecekler, durumu ile yetinecek, övülecek hasletlere sahip kimseler olacaklardır. Ayrıca lâıyk, uygun iki koruyucu ile inanılır, doğru bir kişi kapıcı olarak görevlendirilecektir. Görevler müderrislik, kadılık, imamlık ve şeyhlik yapanlara ve kütüphane hizmetini yapmağa mani bir durumu olan kimselere verilmeyecek, İstanbul'da oturan ve bu hizmetle yetinecek, dürüst kimselere tevcih olunacaktır. Vakfiyesinde hizmetlerin vekâletle yürütülmesini kesinlikle yasaklayan Veliyüddin Efendi de Ragıp Paşa gibi küçük ve reşit olmamış, ehil olmayan çocuklara boşalan hizmetin babası cihetidir diye verilmesine kesinlikle karşı çıkmıştır. Gerekli geçinecek şartları da sağladığı için görevin nöbetleşe yapılmasına da cevaz vermemektedir. Boşalan göreve ondan sonra gelen hizmetli terfi ettirilecek, ancak sonda boş kalan göreve yeni bir kimse aynı şartlarla atanacaktır. Kütüphanecilere oturmaları için birer ev tahsis olunmuştur. Birinci hâfız-ı kütüb 120, ikincisi 110, koruyucular (mustahfızlar) kırkar, kapıcı on akçe gündelik alacaklardır. Bu hususlar vakfiyede şöyle yer almıştır:

²⁵ *Ragıp Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi*, Millî Kütüphane Mikروفilm Arşivi No. A 1458.

“... Ulemâdan ve sulahâdan fârigu'l-bâl ve kâni'ul-hâl ve memdûhu'l-hisâl iki nefer kimesne evvel ve sâni i'tibâriyle hâfız-ı kütüb ve müstehakk ve müsta'idd iki nefer kimesne müstahfiz ve müstâkim ve mu'temed bir kimesne ferrâş ve bevâb olup .... ve hâfız-ı kütüblük cihetleri müderrisîn ve kuzât ve e'imme ve meşâyih ve kurrâ ve sâ'ir hidmet-i mezkûreyi bi'n-nefs edâya mâni' erbâb-ı cihâta virilmeyüp Âsitâne-i Aliyye'de mukim ve bu vazife-i hidmete kâni ve müstâkim kimesnelere tevcih buyrula ve hâfız-ı kütüblük cihetlerinün vekâlet ve kasr-ı yedi mugâyir-i şartum olmağla örf-i beled gibi kasr-ı yed ve âhere ferâgat murâd ve vekâlet ile edâ-i hidmete mütesaddî olanlara bir dürlü cevâz ve ruhsat virilmeyüp ciheti ref' olunup vech-i meşrûh üzere müstahakkine tevcih oluna ve hidmet-i mezkûrede istihdâm recül-i tâm ve sâhib-i ikdâm olmaktan lâzım u lâbüdd olmanın sabî ve mürâhık ma'külesine tevcih olundukta bi'n-nefs edâ-i hidmete liyâketleri olmayacağı zâhir olmağla mechûlü'l-ahvâl bi-gâne tevkiline muhtâc olacakları bâhir ve muhafaza-i kütübde kusûr olacağı bedihi olmanın bi-emri'llahi te'âlâ hâfız-ı kütüblerden biri fevt oldukda sabî ve mürâhık ve nâhil ve nâ-müstahak evlâdına evkâf-ı sâ'irede câri olan örf-i beledte tebâ'an hâfız-ı kütüblük ciheti babası ciheti deyu ol ma'küle evlâdına virilmeyüp erbâb-ı istihkakdan sâhibü'l-liyâkat kimesnelere virile. Ve vefât iden hâfız-ı kütüb-i evvele sâni, evvel olmak üzere tertibe ri'âyet olunarak tevcih buyurup şurût-ı mezkûreme ri'âyet vech ile hidmet itdirile. Kendülere kesb-i aherden igna idecek rütbe vazife ta'yîn olunmağla münâvebe tariki ile ve vekil vaz'ı ile edâ-i hidmete zinhâr rızâ ve cevâz virilmeyüp bi-nefsihi edâ-i hidmete kıyâm ideler. Ve özri ve mânî-i lâbüdd-i kavileri zuhûr ider ise mündefi' olunca müsâ'ade ve müsâmaha oluna ve eger hidmet-i mezkûrede ve ma'iyet ile edâda fütûrları zâhir olursa cihetleri ref' ve cihet-i mezkûreye tâlib ve hidmet-i mezkûreye mücidd u mevâzıb müstahakkine şurût-ı sâbıkaya ri'âyet olunmak vechiyle tevcih buyurup her biri kendülere mu'idd olan menzileyn-i mezkûrenün her birine müstakillen iskân oluna... Ber-vech-i âti ta'yîn olunan hâfız-ı kütüb-i evvel ve sâni süknâlarıçün mahmiyye-i mezbûrede Yahnikapan Sokağında vâki' bir taraftan Simkeş-hâne mukâbilinde olan dekâkin zahrlarına mülâsık ve etrâf-ı selâsesi Câbi Mehmed Çelebi arsası ve zâ'im el-hâc Mehmed Ağa menzili ve tarik-i hâs ile mahdûd terbi'ân 246 buçuk zirâ arsa üzerine hâfız-ı kütüb olan-

lara süknâsı için mecbûr-i mu'iddelü birbirine muttasıl herbiri buyût-i adide ve müstemilât-ı sâ'ire-i ma'lûmeyi muhtevî iki bâb milk menzîllerini hasbeten l'illâhi te'âlâ vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ve hasb-i sarîh-i muhalled ile vakf u habs idüp. . . . ve bu vech ile haftada altı gün bi'n-nefs edâ-i hizmeti kesb-i âhere mâni olacağı bedihî olmağın kanâ'at ve ta'ayyüşlerine kâfi ve vâfi olmak için şurût-i muharrerede ri'âyet itmeleri şartiyle hâfız-ı kütüb-i evvele yevmî 120 akçe, sâniye yevmî 110 akçe ve mustahfiz olanların herbirine yevmî kırkar akçe, bevâb ve ferrâş olanlara yevmî on akçe virile. . . . şurûtumdan rücû' idüp şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki mukaddemâ vakf u tescil eylediğim ber-mu'ceb-i defter müfredât-ı esâmî ve kıta'âtı mübeyyin ma'lûmü'l-aded kütüb-i nefise-i mevkûfe-i mezkûrem ile sübût-i takdîr-i Sübhânî kütüb-i nefiseme hayırla kesret bulmağla yine ber-mu'ceb-i defter müfredât-ı esâmî ve kıta'âtı mu'ayyen malûmü'l-aded 1690 cild kütüb-i nefisemi bu def'a dahi vakf-ı sahîh ile vakf u tescil ve teslîm-i ilel-i mütevellî ve kütübhaneyi mezkûre dolâblarına vaz' olunup . . . alâ tarîki'l-istinsâh ve'l-istiâre hiç bir kıt'ası kütüb-hânedan ihrâc ve bir ferde i'âre olunmayup mütâla'a ve intifâ'ı ancak kütübhâneme mahsûs u maksûr olup mütâla'a ve istifâde ve istiktâb ve mukâbele irâde iden talebe-i ulûm ve ma'ârif-i intifâ'dan bir dürlü men' ü sarf olunmayıp dilediği kitâbı arz u i'tâdan hâfız-ı kütüb olanlar izhâr-ı acz u fütûr itmeyüp teşvîk u terğîb ve i'zâz u terbîh oluna ve. . . Kütübhâne-i mezkûre cum'a gününden ma'âdâ haftada altı gün tulû-i şemsden bir sa'ât mürûrında feth ve gurûb-i şemse bir sa'ât kalınca açık durup bir ferd dahî gelmediği gün olur ise yine kapusu kapanımayup hâfız-ı kütübler ma'iyyet ile bi'n-nefs edâ-i hizmete kıyâm-ı tâm ve muhâfaza-i kütübde sâ'i ve ihtimâm ideler." 26

Her yıl yapılacak sayım ise vakfiyede şöyle kaydolmuştur:

".. ve senevî kırk gurusunu dahî beher re's-i senede sultân-ı müşârûn-ileyh hazretleri evkâf-ı şerîfesi mütevellî ve müfettişleri bulunan efendiler kütüb-hâne-i mezkûreme da'vet ve müfettişi mumâ-ileyh kütüb-i mevkûfemi hafeze ve hademe müvâcehelerinde yegân yegân add ü şümâr ve her bir nüsha mufassal ve meşrûh kayd

²⁶ *Şeyhülislâm Velîyüddin Efendi Kütüphanesi Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Haremeyn Defteri: 7, 543. s. v.d., Haremeyn Defteri: 12, 79. s. v.d. Ayrıca bk. Müjgân Cunbur, *Şeyhülislâm Velîyüddin Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi*, *Necati Lugat Armağanı*, Ankara 1969 Türk Tarih Kurumu Yayını, 179-182. ss.

olunduğu vech üzere defter-i kütübe tatbîke sarfu himmet ve ta'mîr u teclîde muhtâc olan muhâfaza ve kitâ'atın ta'mîr olunmasını mütevellî-yi vakfa tenbîh u te'kîd idüp bu hizmet mukâbilinde meblâğ-ı merkûm 40 guruş müfettiş-i mumâ-ileyhe kürk bahâ virile ve zikr olunan ferrâşla bevâb-ı kütüb-hâne câmi-i mezkûrda kayyum-başî olanlara meşrûta ola...”²⁷

1780 yılında İstanbul Bahçekapısı'nda I. Abdülhamid tarafından Hamidiye Kütüphanesi kurulmuştur. Özellikle yabancı yazarların övgülerini kazanan bu kütüphane, padişahın çeşitli hayratını kapsayan büyük ve geniş vakfiyesi içinde yer alır. Dört hâfız-ı kütübü vardır. Bunların “ıffet, sadâkat ve salâh u istikâmet ile mevsûf” olmaları istenmiştir. Görevleri, istenilen kitapları, defterlerde yazılıp belirtildiği gibi isteyen talebeye kızıp azarlamadan, red ve tekdîr etmeden vermeleridir. Bu hizmetlerine karşılık birinci 120, ikinci 100, üçüncü 90, dördüncü 80 akçe gündelik alacaklardır. Vakfiyede dikkati çeken bir husus bu ücretlerin vakfiyede muhaddis ve müderis gündeliklerinden sonra vazifelilere ödenen en yüksek ücret olmasıdır. Ayrıca hâfız-ı kütüplere birer de ev tahsis olunmuştur. Vakfiyede bu husus, “Ve bâlâda vasıfları mürûr iden huffâz-ı kütüb menâzilinde herbiri sâkinler olup du'â-i devâm-ı devlet-i hazret-i tâcdâriye iştigâl eyleyeler” şeklinde ifade olunmuştur. Kütüphanenin diğer görevlileri “müstâkimü'l-etvâr” bir kapıcı ve ferrâş ile san'atinde ehil bir ciltçidir. Kapıcı-ferrâş 50, ciltçi 10 akçe gündelik alacaklardır. Ayrıca imaretteki fodla tayımından birinci kütüphaneci günde dört çift, diğerleri üçer çift, kapıcı iki çift, mücellit bir çift fodla alma hakkına sahiptirler. Vakfiyenin sonlarında görevlilerin atanması hakkında şu satırlar yer almıştır:

“Ve bi'l-cümle hayrât-ı celîle ve hasenât-ı cemîleleri hademesi hizmet-i lâzîmelerini bi'n-nefs kendüleri edâ ü ikmâl eyleyüp âheri tevkîl ve nâ'ib-i menâb ta'yîn olunmıya. Ve hademeden fevt olanların mahlûle olan hizmetini edâ ü rû'yete kâdir evlâdı var ise evlâdına virilüp evlâdı müstahakkinden degül ise âherden müstahakk olan kimesneye tevcîh oluna ve cihât-ı mutasarrıfları tasarruflarında olan cihetlerini âhere ferâğ ve kasr-ı yed murâd iderlerse ferâğlarına i'tibâr olunmayup içlerinden a'mâ veya mecnûn veya alîl olanı

²⁷ Müjgân Cunbur, *aynı makale*, 184. s.

olur ise mutasarrıf olduğu ciheti üzerinden ref' ve müstahakk olan kimesneye tevcih oluna."²⁸

Bu İstanbul kütüphanelerinden sonra iki tane de Anadolu'da kurulmuş kütüphane vakfiyesinden söz etmek isterim.

Bunlardan Yusuf Ağa Kütüphanesi 1794 yılında Konya'da Sultan Selim Câmî'i bitişiğinde kurulmuştur. Biri câmî'e, diğeri meydana açılan iki kapısı vardır. Kitap deposu, salonun ortasında çevresi madenî parmaklıklı bir bölme içindedir. Duvarlarda pencere aralarına da dolaplar konulmuştur. Kütüphanecilerde bulunması gerekli vasıfları tek tek sayan vakfiyesinde dikkati çeken hususlardan biri budur:

"... belde-i mezbûrede mukîm, mu'temen ve müstâkim, sâhib-i dâniş ve isti'dâd, memdûhü'l-etvâr, hoş-nihâd, salâh u diyânet ile mevsûf, hüsn-i hâl ile ma'rûf, ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendîde ashâbından mümtâz ve muntehâb, sevâbık-ı ahvâli mücerreb dört nefer kimesnelerün birisi yevmî yüz akçe vazîfe ile hâfız-ı kütüb-i evvel, ve birisi yevmî doksan akçe vazîfe ile hâfız-ı kütüb-i sâni ve diğeri iki nefer kimesneler dahî ihrâc-ı kütüb husûsunda mezbûrlara küllî i'ânet u müsâra'at ve yine mahallerine vaz'ında taharrî vü dikkat ve her vech ile bilâ-tehâvün edâ-i hidmet eylemek şartıyla yevmî ellîşer akçe vazîfe ile yamag-ı evvel yamag-ı sâni olmak üzere ta'yîn ü tahsîs ve her birinün merâtibi tebyîn olunup ancak meşâgûl-i sâ'ire ile iştigâl bi'n-nefs hidmetlerinden müstelzim-i işgâl olmağla belde-i mezbûrede emr-i ma'âşlarına kâfi ve bâlegan mâ-belag idâre-i masâriflerine vâfi ta'yîn olunan vezâ'if-i mezkûreye kana'at birle külle yevmin ve sâ'atin bi'n-nefs edâ-i hidmete sa'y-i belîg eyleyüp vekâlet ve münâvebe sûretleri vechen mine'l-vücûh hilâf-ı şartım olmağla ol vâdilere mezbûrînün ısrârları olur ise cihetleri ref'oluna ve her biri recül-i tâm ve hidemâtında sâhib-i ihtimâm olmak üzere kuzât ve nuvvâb ve müderris ve hidmet erbâbından küttâb ve e'imme gürûhu mekâsib-i sâ'ire kaydiyle bi'n-nefs hidmete adîmü'l-iktidâr erbâb-ı hıref ve sanâyi' ve tüccâr makûlesinden olmamaları dahî şurût-i kavîyye-i vâcibetü'r-ri'âyetten olup mumâileyhim hâfız-ı kütüb ve yamaklar yevm-i cum'adan ma'adâ haftada altı gün tulû'-i şemsden bir sâ'at mürûrunda bâb-ı

²⁸ Müjgân Cunbur, I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXII. c., Sayı: 1-2, 1964, s.

kitabhâneyi besmele ile feth idüp erbâb-ı istifâdeye matlûbları olan kütüb i'tâ olunup câmi-i şerifde salât-ı zuhr edâ olunacak mikdârı, vakt-i ta'til ve vakt-i asra dek ke'l-evvel talebe-i kirâm istifâdele-riyle meşgûl olup kezâlik edâ-i salât-ı asr mikdârı zamân-ı ta'til olunup ba'de edâ-i salâti'l-asr gurûb-ı şemse bir sâ'at kalıncaya değin sedd-i bâb olunmayup ale's-sabah vârid olan erbâb-ı istifâde ile hâfız-ı kütübler ve yamaklar"²⁹ diye devam eden vakfiye metninde vazifeliler, alacakları gündelikler, vazifelilerin kimlerden seçilmeyecekleri, görevlerini nasıl ve hangi saatler arasında yapacakları uzun uzun anlatıldıktan sonra, kurucunun ruhuna ve hayat-tayken ömrüne dua etmeleri isteği yer almıştır. Yani Konya'da oturan, güvenilir, doğru, bilgi ve yetenek sahibi, tavırları övülmeğe değer, hoş yaradılışlı, dindar ve kötülüklerden kurtulmuş, iyi halleriyle tanınmış, ahlâk ve karakter sahipleri arasından yükselmiş ve seçilmiş, geçmişteki durumu denenmiş kişilerden olması istenen hizmetliler, kütüphanedeki görevlilerinden başka bir vazife ile meşgul olmayacaklar, bizzat bütün gün ve bütün saatlerde, kütüphanenin açık olduğu zamanda kütüphanede çalışacaklar, başka görev almayacaklardır. Vakfiyede kendilerine yeteri kadar maaş verildiği de açıklanmıştır. Kütüphanede görevli olan iki hâfız-ı kütüb ve iki yamaktan başka, kütüphaneye devam eden öğrencilere ders verecek bir de kütüphane hocası görevlendirilmiş, buna 60 akçe gündelik tahsis olunmuştur. Ayrıca kütüphanenin temizliğini yapacak olan Selimiye Câmi'i kayyumuna da 10 akçe gündelik verilecektir. Personelin maaşları altı ayda bir topluca ödenecektir. Birinci hâfız-ı kütüplüğün boşalması halinde yerine ikincisi geçecek, onun yerine birinci yamak, ondan boşalan yere de ikinci yamak atanacaklar, boşalan kadroya yukarıda bildirilen niteliklere sahip bir kimse tayin olunacaktır. Kütüphanenin açık olduğu saatler İstanbul'daki Ragıp Paşa Kütüphanesi'ne benzer. Yalnız öğle ve ikinci vakitlerinde namaz kılınacak süre kadar kütüphane kapatılacaktır. Vakfiyede kütüphaneye okuma ve kitap çoğaltma için gelen okuyuculara hiçbir engel çıkarmadan istedikleri kitapların verilmesi, kitaplar istifadeye sunulurken kütüphanecilerin aciz göstermemeleri, özellikle okuyucuya "izaz u ikram"da bulunmaları ve ancak kitaplar okunurken kitap-

²⁹ Müjgân Cunbur, Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1. c., 1. Sayı, 1963, 214. s. v.d.

ların eskitilip kirletilmemesi için kütüphanecilerin okuyucuları sezdirmeden göz ucuyla kontrol etmeleri vakıf şartları arasında yer almıştır. Kitaplardan yalnız kütüphane içinde yararlanılacak, hiçbir surette kütüphane dışına kitap iare edilmeyecektir. Gerek okuma, gerekse istinsah için olsun rehin ve kefile dahi dışarı ödünç kitap verilmeyecektir.

Yusuf Ağa Kütüphanesi yılda bir kere Konya'da bulunan mütevellî kaim-makamının çağrısıyla hakim, müftü ve Konya ulemâsından mürekkep bir heyet huzurunda, kütüphaneci ve yamakların da katılmasıyla sayılıp kontrol edilecek, bu sayımda defterdeki kaydıyla kitaplar tek tek karşılaştırılacak, eskiyen, onarımı gereken kitaplar cilde verilecektir. Nitekim vakfiyeyi ve kitap listesini ihtiva eden defterlerin sonunda birkaç sayımın tarihleriyle kayıtları bulunmaktadır. Bu vakfiyenin ilgi çeken bir yönü de sayımdan sonra yenecek yemeğin ve içilecek kahvenin parasının da vakfiyeye konulmuş olmasıdır.³⁰

Vakfiyesinden notlar aktarılacak diğer kütüphane Kayseri'de Ulu Cami bitişiğinde 1796 yılında kurulmuş olan Reisü'l-küttab Raşid Efendi Kütüphanesidir.

Kütüphanenin gelir kaynakları, vakfiyede İstanbul Soğanağa Mahallesiindeki konak ve geniş müstemilâtı ile bahçeler, evler, mahzen ve diğerlerinden gelecek kiralar olarak ayrı ayrı sıralanmıştır.

Kütüphanenin kuruluşu, amacı, kitapların kütüphane dışına çıkarılmayacağı vakfiyede şöyle açıklanmıştır:

“.. Vilâyet-i Anadolu'da medîne-i Kayseriyye dâhilinde kâ'in Câmî-i Kebir'in Şarkî cânibi ittisâlinde vâk'i müceddeden binâ ve inşâsına muvaffak olup vakf eylediğim kütübhâneye vaz'olunup kütüb-i mezkûreden talebe-i ulûm ve sâ'ir müstefidîn mütâla'a ve istinsâh eyleyeler ve kütüb-i merkûme dâ'ima kütübhâne-i mezkûrede hıfz olunup mütâla'a ve istinsâhı ancak dâhil-i kütübhânedede ola. Ve isti'âre ve vücûh-i sâ'ire ile vechen mine'l-vücûh bir tarîk ile hârice ihrâc ve ferd-i vâhide i'tâsı ve rehn ü kefil ile dahî kütübhânededen hârice bir kitâb dahî ihrâcî câ'iz olmaya. Ve ulemâ ve sulehâ ve ümenâdan bir kimesne yevmî yüz yirmi akçe vazife ile hâfiz-ı kütüb-i evvel ve kezâlik ulemâ ve sulehâ ve ümenâdan bir kimesne dahi yevmî yüz akçe vazife ile hâfiz-ı kütüb-i sâni ve yine ulemâ ve su-

³⁰ Müjgân Cunbur, *Aynı makale*, 210-211. ss.

lehâ ve ümenâdan bir kimesne dahî yevmî seksen akçe vazife ile hâfiz-ı kütüb-i sâlis ola. Zikr olunan Câmi-i Kebir'de kayyumbaşılık hizmetinde bulunan kimesne kütübhâne-i mezkûreyi silüp süpürüp tathîr ve vakt u zamâniyle hasr u kalîçelerini ferş eylemek için yevmî on akçe vazife ile ferrâş-ı kütübhâne ola.”³¹

Ulu Cami'in mütevellisi günde on akçe ile kütüphanenin zamanında açılıp kapandığını ve işlerin nasıl yürüdüğünü kontrol için nâzir olarak atanmıştır. Sadık, emin, doğru ve dindar bir kişi günde 30 akçe ile mütevellî kaymakamlığına getirilir; asıl mütevellinin ücreti günde kırk akçedir. Her sene vakfın muhasebe ve vazifelerinin kontrolü için Evkaf müfettişleri görevlendirilmiş, bu iş için 1800 akçe ayrılmıştır.

Gelirden giderler çıktıktan sonra kalanla gerekli tamirler yapılacak, yine de para artarsa gelir kaynaklarının artırımı için mülk alınacaktır.

Kütüphanenin bilgin ve öğrencilerin yararlanmaları için haftanın beş günü açık bulundurulacağı vakfiyede şöyle belirlenmiştir:

“Ve kütübhâne-i mezkûrenin inşâsiyle kütüb-i mezkûrenin vaz'ı erbâb-ı ulûmun ve tullâb-ı fûnûnun ale'd-devâm nef'leri için olmağla Cum'a ve Salı ve ıydeynün üçer günlerinden mâ'adâ eyyâm-ı hamsede tulû'-i şemsden bir sâ'at mürûrında zikr olunan hâfiz-ı kütübler kütübhâne-i mezkûreyi bi'l-ictima' Besmele-i şerif ile açup gurûb-ı şemse bir sâ'at kaldukda kapayup ancak zuhr u asr salâtları edâ oluncaya değin ta'til olunmak câ'iz olup eyyâm-ı hams-e-i mezkûrenün evkât-ı sâ'irelerinde bir dürlü ta'til olunmayup mekşûf tutulmasıyla kütüb-i mezkûrenün mütâla'a ve istinsâhına devâm oluna.” denildikten sonra kütüphanenin açılmasında bulunan kütüphaneci ve okuyucuların okuyacakları dua anlatılmıştır.³²

Okuyuculara yapılacak muamele de vakfiyede şöyle açıklanmıştır:

“Ve kütübhâne-i mezkûrede mütâla'a ve istinsâh için talebe-i ulûm ve müstefidînün matlûbları olan kütübü hâfiz-ı kütüb efendiler mahallinden ihrâc ve i'tâda asla kimesneye cevri ü ezâ itmeyüp kemâl-ı rıfk u mülâyemet ve nevâziş ü mülâtefet ile i'tâ eyleyeler. Ve esnâ-yi

³¹ Müjgân Cunbur, Kayseri'de Raşit Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi*, VIII. sayı, Ankara 1969, 189. s.

³² Aynı makale, 190. s.

mütâla'a ve istinsâhlarında kütüb zâyi' olmak ve evrâk kat' olunmak ve mürekkebe ve sâ'ir vechile kitâblar lekedâr olmak ve yazuları bozulmak ihtimâllerini def' için hâfız-ı kütüb efendiler ihâle-i enzâr-ı dikkat ile nazûkâne mukârin-i nezâret ve mütâla'a ve istinsâhdan fârig olduklarında kitâbları mahallerine vaz' ideler ve eyyâm-ı hamse-i mezkûrede farazâ kütübhâne-i mezkûreye kimesne gelmediği vakt olur ise dahî hâfız-ı kütüb efendiler şart-ı mezkûre kemâl-i ri'âyet birle yine gurûb-ı şemse bir sâ'at kalmadukça kütübhâne-i mezkûreyi kapamayalar." ³³

Râşid Efendi vakfiyesinde de görevlilerin maaşları altı ayda bir-kere, her yılın Muharrem ayı başlarında ve Receb ayı ortalarında verilmektedir. Maaşların nasıl gönderileceği ve verilış şekli vakfiyede uzun uzun anlatılmıştır.

Kütüphanede eskijen ve bozulan ciltlerin nasıl tamir ettirileceği, tamir masraflarının nasıl ödeneceği yılda bir def'a yapılacak sayımın şartları da vakfiyede belirtildikten sonra kimlerin kütüphanede vazife alamayacakları şöyle açıklanmıştır:

"Ve hâfız-ı kütübler mevâlî ve müderrisîn ve kudât ve e'imme ve müezzinîn ve kayyim zümrelerinden ve'l-hâsıl eyyâm-ı hamse-i mezkûrede hidmet-i kütübhâne-i mezkûreye mikdâr-ı zerre mâni' olur şugl-i âher ashâbından olmayalar ve hâfız-ı kütübün hidmeti hidmet-i âherle mâniatü'l-cem' add olunup bu maddeye dâimâ dikkat u ihtimâm oluna." ³⁴

Diğer vakfiyelerde bulunmayan *Râşid Efendi Vakfiyesi*'nde görülen bir husus da kütüphanecilerin mazeretleri veya hac vesilesiyle kütüphaneden ayrı kalmalarında uygulanacak işlem şöyle ifade olunmuştur:

"Ve üç nefer hâfız-ı kütübden birinün bir mikdâr mâni-i şer'îsi zuhûr iderse diğer iki nefer hâfız-ı kütübler kütübhânedeki mevcûd bulunup ke'l-evvel hidmet-i mezkûreyi ru'yet eyleyeler. Mâni-i şer'îsi mündefi' oldukda kat'en tevakkuf itmeyüp ol dahî diğerlere mülhâk ve edâ-i hidmeti lâzimesine mukdim ola. Bu vesîle ile hâfız-ı kütübler beyenlerinde münâvebe sûreti ihtiyâr olunmak ihtimâli olur ise bir vechile tecvîz olunmaya. Eğer içlerinden birine ıskât-i farîza-i hac ve sılâ-i rahîm misillu bir sefer vâcib olur ise, yalnız o makûleye ruhsat câiz ola. Şöyle ki müftî-i belde ve ittifâk-ı ulemâ

³³ Aynı makale, 190-191. ss.

³⁴ Aynı makale, 191. s.

ile mu'temed ü müstâkim ulemâdan biri intihâb ve yerine vekâlet için müftî ve ulemâ hazerâtının ve kâim-makâm-ı mütevellî ve diğer hâfız-ı kütüblerin mühürleriyle memhûr kâğıd ile asıl mütevellî tarafına inhâ olunup asıl mütevellî tarafından nihâyet bir sene müddet ta'yîn ile memhûr olan kâğıdı virilüp ol vechile yalnız o kadar müddet şer'an lâzım gelen sefere izin virile. Ve yirine intihâb olunan kimesne vekil nasb olunup asıl gelinceyedek vazife-i mu'ayyene temâmen vekile virile. Nihâyet bir seneden ziyâde te'hîr ider ise cihet-i ref' ve aşağıda şart kılındığı üzere âhere tevcih oluna ve işbu hac ve sılâ-i seferi icâzeti dahi hâfız-ı kütüblerin üçüne veyahud ikisine birden câiz olmayup biri gitdikten sonra ahire dahi icâb iderse evvel giden gelüp hidmetiyle kıyâm itmedükçe diğerine ruhsat bir vech ile câiz olmaya. İşbu hac ve sılâ-i rahîm maddelerinden mâ'adâ sûretle hâfız-ı kütüblükde vekâlet vechen mine'l-vücûh câiz olmaya, bi'n-nefs hidmetinden imtinâ ve ihtiyâr-ı kusûr ve rehâvet ve hilâf-ı şurût vekâletle edâ sûretinden mübâderet olur ise o makûlenün cihetini ref' ve kezâlik aşağıda şart kılındığı üzere âhere tevcih oluna ve cihât-ı mezkûrenün kasr-ı yedi şart-ı vakfa mugâyir olmağla kasr-ı yed murâd olur ise, ruhsat verilmeyüp bilâ-tevakkuf ol makûlenün dahî ciheti ref' ve ber-vech-i âti ahire tevcih oluna." ³⁵

Vakfiyede bundan sonra personel tayinlerinde evlâdiyelik sistemine karşı, ayrılanın veya ölenin yerine bir aşağısındaki hizmetlinin geçirilmesi, ölenin bu işe yarar yaş ve durumda bir oğlu olursa, üçüncü hâfız-ı kütüblüğe atanması uygun görülmüş, kasr-ı yed bir başka deyimle vekâletle çalışmaya da vakfiyede izin verilmemiştir.

Son olarak bu gün sınırlarımız dışında kurulmuş bir kütüphanenin vakfiyesinden söz edeceğim. Bu vakfiye Rikabdâr-ı Şehriyârî Rodoslu Ahmed Ağa'nın Rodos'ta Süleymaniye Camii karşısında 1790 yılında inşa ettirdiği kütüphanesiyle ilgilidir.

Kütüphanenin yeri ve bina vakfiyede şöyle anlatılır:

"Ve yine bâ-huccet-i şer'iyye şirâ'-i yedimde mülk ü hakkum olup Bahr-i Sefid'de Rodos Cezîresi'nde İmâretönü nâm mahalde Süleymâniye Câmii mukâbilinde vâki' bir taraftan ba'zen Aynî oğlu Mustafâ Reis menzili ve ba'zen Seyyid Alî menzili ve ba'zen İbrahim Şevkî menzili ve bir taraftan ba'zen Kâdî Hoca menzili ve bazen Kel Hacı Mustafâ menzili ve ba'zen Halîl Hoca mektebi

³⁵ Aynı makale, 192. s.

ve bir taraftan İmâretönü Meydânı bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdûd tûlen ve arzen be-hisâb-ı terbi'i 1500 zirâ arsa üzerine bu def'a kendi mâlim ile müceddeden binâ eylediğim kârgîr kitâbhâne ve dershâne ve fevkânî ve tahtânî ahşâb altı bâb hâfız-ı kütüb ve bevvâb ve mustahfız-odaları ve iki kenîf ve iki bi'r-i mâ ve etrâf-ı erbâ'ası kârgîr divâr ve zukâk kapısını müstemil bir kârgîr kütüb-hânemi ve mesâhif'den yine kendi mâlim ile iştirâ ve kütüb-hâne-i merkûme dolâblarına vaz' eylediğim.."³⁶ Bundan sonra s. 34b-147a arasında vakfedilen kitapların listesi yer almıştır. Listede her kitap yazı cinsi, satır ve yaprak sayısı, cild adedi ve sayısı, kitap adı ve yazar adı ile konulara göre sıralanmıştır. Yazma eserler arasında basmalara da rastlanmaktadır. Liste "... bir aded musanna âlet-i küre ve Şeyh ve aher kimesne hattıyla iki kıt'a murakkalarını hasbeten li'llâhi teâlâ ve taleben limerzati rûhu resûlihi'l-mu'allâ vakf-ı sahîh-i şer'i mü'ebbed ve habs-ı mer'i muhalled ile vakfu habs idüp şol vechile ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd eyledim ki" diye son bulur. Arada gelir kaynakları olan han, mahzen, konak, evler ve diğer vakıflarını hudutlarıyla ve nitelikleriyle, ne kadara kiraya verilecekleriyle saydıktan sonra, bu gelir ile ne yapılacağını ve gelir artırıcı tedbirleri anlatır. En son kendi ve ebeveyni için okutulacak mevliden bahisle vakfiye metni şöyle devam eder:

"Ve kütüb-hâne-i mezkûrede bir fâzıl ve âlim kimesne hâfız-ı kütüb-i evvel ve müderris olup kütüb-hâne-i mezkûreye ber-vech-i âtî müdâvemet ve hâzırûn olan talebeye beher hafta salı ve cumadan mâ'adâ eyyâm-ı sâ'irede ulûm-ı nâfi'adan ders ta'lîm idüp hizmeti mukâbelesinde yevmî altmış akçe hâfız-ı kütüblük ve yevmî kırk akçe dersiye ki cem'ân yüz akçe vazifeye mutasarrıf ola. Ve kezâlik ulemâdan bir kimesne dahî hâfız-ı kütüb-i sâni ve müderris olup ol dahî ber-vech-i âtî hizmeti mukâbelesinde yevmî elli akçe hâfız-ı kütüblük ve otuz akçe dersiye ki cem'ân yevmî seksen akçe vazifeye mutasarrıf ola. Ve ehliyetli iki kimesne dahî kütüb-hâne-i mezkûrede müstahfız ve bevvâb olup herbiri münâvebe üzere ba'de edâil-hizmet yevmî onar akçe müstahfızlık ve yevmî onar akçe bevvâblık ciheti de cem'ân herbiri yevmî yigirmişer akçe vazifeye mutasarrıf olalar ve mezbûrân efendiler vazîfelerinden mâ'adâ bâbu's-sa'âde ağası nezâretinde olan Cezîre-i Rodos'da vâki' merhûm ve

³⁶ Rodosî Ahmed Ağa Vakfiyesi, Millî Kütüphane Yazma B 260, 33b. s. v.d.

magfûrun-leh Sultân Süleymân Hân tâbe-şerâh câmi'-i şerifi İmâretinden alınmak üzere taraf-ı pâdişâhiden vakf-ı müşârün-ileyh zevâ'idinden olmak üzere müte'ayyin buyrulan cem'ân 20 çift fodlardan hâfız-ı kütüb efendilerden herbiri yevmî altışar çiftten oniki çift fodlayı ahz ideler ve müstahfız ve bevâblardan herbiri dahî yevmî dörder çiftten sekiz çift fodlayı dahî imâret-i mezkûrdan ahz ideler. Ve ber-vech-i muharrer hâfız-ı kütüb ve müderris ve bevâb ve müstahfız olan efendilerden herbiri yevm-i cum'a ve salı ve ıydeynden mâ'adâ beher yevm kütübhâne-i mezkûreyi tulû'-i şemsden vakt-i asra değın küşâd idüp mütâli'in ve müstensihine iktizâ iden kütübü ihrâc ve vakt-i asrda alup yine yirine vaz' u takfil ve kemâl-i mertebe hıfz u hirâset eyleyeler ve mezkûreden ancak bir varakı mütâla'a veyahut istinsâh için rehin veyahut aher behâne ile bir vechile kütübhâne kapusundan taşraya çıkarmayalar ve hâfız-ı kütüb efendilerden bi-emri'llâhi te'âlâ biri fevt oldukda eger baş ise, ikincisi baş olup müteveffânun yerine hâfız-ı kütüb ve müderris ola ve erbâb-ı istihkâkdan olan ikinci ola. İşbu tertîb düstûrû'l-amel tutulup hâfız-ı kütüb olan efendilerin mecmû' vazîfeleri evlâdlarına meşrûta olmayup mezbûrândan biri fevt oldukda hizmet-i mezkûresini kemâ-hüve hakkahu edâya kâdir oğlu olup ahâlî-i cezire vech-i muharrer üzere babasının hizmet-i mezkûresini edâya iktidârı olduğuna kefâletlerini müş'ir arz u mahzar iderler ise bâlâda mezkûr tertîb üzere cihât-ı mezkûresi oğluna tevcîh ve yedine berât i'tâ oluna. Ve illâ hâfız-ı kütüb efendilerin ashâb-ı istihkâkdan oğulları mevcûd değül ise şurût-ı mezkûre üzere erbâb-ı istihkâkdan aher bir kimesneye tevcîh olunup fevt olanun evlâdınınun bi-vech evlâdiyet iddi'âlarına i'tibâr olunmaya ve mezbûrândan herbiri cihet-i mezkûrelerini ahere kasr-ı yed murâd eylediklerinde yine vech-i meşrûh üzere hidemât-ı mezkûreyi edâya kâdir ve istihkâkı olduğu ahâlî-i beldenün kefâletlerini hâvî arz u mahzarlarıyla zâhir olan kimesneye kasr-ı yedlerine i'tibâr olunup istihkâkı olmayan kimesneye kasr-ı yedlerine i'tibâr olunmaya ve cihât-ı mezkûre ber-vech-i muharrer hâfız-ı kütüb olan efendilere meşrûta olup herbiri tefrik ile başka başka kimesneye tevcîh olunmaya. Ve cihât-ı mezkûre min ba'd vechen mine'l-vücûh vekâlet ile rû'yet olunmayup ancak bi-nefsihima kendileri idâre ve rû'yet eyleyeler zirâ cihât-ı mezkûre zamâne vekîlleri ile idâre olunmağla cihât-ı mezkûre sâhibi olan efendiler cihât-ı mezkûreye vekîl ile rû'yet itdirmek murâd eyledik-

lerinde mutasarrıf olduğu ciheti ber-vech-i muharrer müstahakkine tevcih oluna. Ve beher sene mâh-ı Muharremü'l-harâm duhûl eyledikte cezîre-i mezkûrenün ulemâ ve a'yân ve ekâbir ve agni-yâsı kütübhâne-i mezkûrede cem' olup hâkim-i belde huzûrunda kütübhâne-i mezkûrede mevzû' kütüb-i mücellede mûmzâ ve mahtûm defteri mantûkunca yegân yegân tatbik olunarak devr u ta'dâd ve yine yerlü yerine vaz' olunup ma'âzallahu te'âlâ defter-i mezkûrdan ancak bir varak noksan bulunup yahud kütüb-i mezkûre tebdil ile yerine aher kütüb vaz' olunmuş bulunmak ihtimâli olur ise hâfiz-ı kütüb efendilere ve küfelâsına alâ eyy-i hâl tazmîn itdirilüp yine yerine vaz' itdireler. Ve şurût-ı mezkûre üzere hüzzâr-ı zevî'l-ibtihâc olanlar ve sâ'irlerine yevm-i mezkûrda ta'âm tabh olunmak için vakf-ı mezbûrum gallâtından yigirmi beş gurus sarfiyle tabh-ı ta'âm olunup ve akabinde tilâvet-i Kur'an-ı azîmü's-şân ve salât u selâm olunup rûh-ı hazret-i Resûl-i ekrem sallallahu te'âlâ aleyhi ve selleme ihdâ ve bu fakîri dahî hayr du'â ile yâd ideler ve yine vakf-ı mezbûrum gallâtından tatbik-i defter iden kâtibe beş gurus virile.

Ve Cezîre-i Rodos'da mütevellî ve mütesellim ve a'yân ve hâkim-i Cezîre ve sâir vücûh-i Cezîrenün cümlesi dahî vakf-ı mezbûruma hüsn-i nezâret ideler ve eger kütübhâne-i mezkûre ve kütüb-i mersûmede ta'mîrât zuhûr ider ise vakf-ı mezbûruma herkim mütevellî bulunur ise fazla-i vakfdan herbirini ta'mîr u termîm eyleye ve sâir vakfiye-i ulâmda mestûr-ı şurût ve kuyûdum her ne ise cümlesi kemâ kâne icra oluna." ³⁷

Rodoslu Ahmed Ağa'nın vakfiyesi, bundan sonra şer'î meclisdeki müzekkereyi ve vakfiyelere has olan sonuç ibarelerini ihtiva eder. Sonda şahitlerin isimleri yazılıdır. Cildin sonunda biri 1211 Muharrem, diğeri 1213 Cemaziyulevvel, üçüncüsü 1268 Sefer, dördüncüsü 1269 Safer, sonuncusu 1274 Cemaziyü'l-evvel tarihli beş ek vakfiye daha vardır. Bunlardan bir kısmı Ahmed Ağa'nın oğlu Ahmed Fethî Paşa'ya aittir.

Veliyüddin Efendinin varisleri babalarının kolleksiyonunu geliştirdikleri gibi Rodoslu Ahmed Ağa'nın oğlu da babasının kurduğu hayır eserlerini geliştirmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki kütüphane vakfiyeleri genel yapıları ile eski kütüphanelerimizin kuruluş yasaları, aynı zamanda iç hizmet

³⁷ Aynı vakfiye, 152 a. s. v.d.

yönetmelikleridir. Bir kültür müessesesinin tarihi için önemli belgeler oldukları kadar bir mesleğin de geçmişini, gelişmesini göstermeleri bakımından değerlidirler.

Aynı zamanda toplumda kurulu bir düzenin nasıl yüzyıllarca sürdürülmesinde rol oynamaları bakımından da ayrıca ilgi çekicidirler.

Vakıfların bozulmağa ve hizmetlerin aksamağa başladığı bir dönemde kütüphane kurucularının kuruluşları güvenilir ve yetenekli ellere bırakmak için ne gibi çareler bulduklarını ve getirdikleri yenilikleri göstermeleri bakımından da dikkate değer belgelerdir.

Bu belgelerde esas, kitaba verilen değer, onun kaybolmaması, bir yaprağının bile harab olmaması için alınan tedbirlerdir. Vakfiyelerde görülmektedir ki kitaba verilen değer, onu yalnız saklamak değil, insanların yararlanmalarına kolaylıkla ve güler yüzle sunmak için koşulan şartlarda çok dikkate şayan ince ifadeler kullanılmasıdır. Bu belgelere göre kitap kütüphaneden pek büyük bir çoğunlukla dışarıya çıkarılmayacak, fakat hiçbir okuyucu da kütüphaneden eli boş çevrilmeyecektir.

Râgıp Paşa gibi bir devlet adamı ve değerli bir şair ve fikir adamının hayat boyu topladığı kitaplara verdiği değerdir ki bütün mal ve mülkünü onların uğruna sebil ettirivermiştir.

Bir başka devlet adamı Bağdat Valiliğine tayin edilen Necip Paşa, görevine gidişi sırasında Tire'den geçerken birçok medrese öğrencisinin duvar diplerindeki gölgelere sığınıp ellerindeki kâğıt parçalarından da ders çalıştıklarını görünce, söylentilere göre, Tire'deki çok tanınmış vakıf kütüphanesini kurmuştur.

İstanbul'da bir şeyhülislâm eşi olan Sâliha Hatun'un sıbyan mektebi içinde kurduğu kütüphane ise kocasını hayırla yadettirmek amacının bir delilidir.

Padişahın terziye, hanım sultandan ev kadınına kadar yüzlerce kişi kitaptan yararlandırmak amacıyla kütüphaneler kurmuşlardır. Bu kuruluşların sayısı bir ara yalnız İstanbul'da 64'e, Bursa'da 17'ye, Kastamonu'da 20'ye, Edirne'de 28'e yükselmiştir.

Evet, yazılı bir kâğıt parçasını bile yerde bırakmayı günah sayan bir değerlendirme ile kitaba saygı geleneğinin günümüze ulaşan elle tutulur, gözle görülür, büyük bir kısmından halâ istifade edilir delilleri olan, çağlarının mimarî özelliklerini de yansıtan vakıf

kütüphane binalarıyla, herbiri binlerce, milyonlarca lira eden koleksiyonlarıyla bu kültür varlıklarımız, hizmetlerine devam ediyorlar. Ancak zaman gelmiş, koleksiyonlar eskimiş, şartlar değişmiş, yeni ve dev teknikler kütüphaneciliği başka ufuklara yükseltmiştir. Ne var ki kütüphane vakfiyesi dediğimiz bu hayır belgeleri sayesinde eski kitaplarımız, bir kısmı harab olan bu yaşlı yapılar, geçmişteki bu kültür değerlerimiz dünü bugüne bağlayan canlı vasıtalar olarak önemlerini muhafaza etmektedir.

Vakfiyeler, onları düzenleyenlerin büyük bir çoğu unutulmuş, fakat bu hayır eserleri, kütüphane raflarına dizili vakıf kitapları onları daima hatırlatacaktır.

